

Pregledni rad
Zaprimljen: 10. travnja 2025.
Prihvaćen: 9. listopada 2025.
[https://doi.org/10.63364/o.20.1.1.](https://doi.org/10.63364/o.20.1.1)

Kuga u Splitu 1347. godine i kronika *Tabula a Cutheis* (1388.)

Autorica: Mirela Lenković¹

Sažetak

Epidemija kuge tijekom srednjeg vijeka pogodila je Europu u 14. stoljeću, a najintenzivnija je bila između 1347. i 1351 godine. Oblikovala je povijesni tok Europe ostavivši posljedice na srednjovjekovno društvo te se njezin utjecaj osjećao u kasnijim stoljećima. Imala je katastrofalne socioekonomske posljedice, a odrazila se na društveni, gospodarski i kulturni život. Epidemije kuge nisu zaobišle ni današnja hrvatska područja. Split je bio pogođen kugom sredinom 14. stoljeća, a epidemiju opisuje zapis *A Cutheis Tabula*, kroničara Marina a Cutheisa, koji je sačuvan fragmentarno. Izvor je povijesnih podataka Splita i Trogira. Bilježi 25. prosinac 1347. godine kao mogući datum početka epidemije u Splitu, opise kuge i njezin utjecaj na svakodnevni život.

Ključne riječi: *srednji vijek, kuga u Splitu, kronika A Cutheis Tabula*

1. Uvod

Najznačajnija epidemija tijekom srednjeg vijeka koju je Europa iskusila jest kuga, poznata u literaturi kao Crna smrt.² Pogodila je

1 Mirela Lenković, doktorandica povijesti na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: lenkovicmirela@gmail.com

2 „Različiti izvori opisuju kako je kuga došla iz luke Caffa (Dauber Jones, 1979, 54) na Levantu 1347. te je

europsko tlo u 14. stoljeću, a najintenzivnija je bila između 1347. i 1351. godine. Oblikovala je povijesni tok Europe ostavivši nesa- gledive posljedice na srednjovjekovno društvo, a utjecaj pandemije kuge osjećao se i u kasnijim stoljećima. Prema raznim arhivskim zapisima i kronikama, grobnicama i ukopnim lokacijama³ procje- njuje se da je umrlo između 25 i 30 milijuna ljudi, što je otprilike trećina tadašnje europske populacije. Whellis navodi da se kuga širila sredinom 14. stoljeća Europom, Bliskim istokom i sjevernom Afrikom, stoga je to vjerojatno najveća javna zdravstvena katastro- fa koju je povijest tad zabilježila i jedan od najdramatičnijih pri- mjera pandemije.⁴

Pandemiju bubonske kuge uzrokovala je bakterija *Yestinia Pe- stis*⁵, a sukladno povijesnim podacima, pojavila se u mongolskim stepama oko 1311. g. te se do 1353. g. proširila diljem Europe, Azi-

prenošenjem s bolesnih na zdrave ljude slijedila trgovačke rute prema Europi (Wheelis, 2002). Tijekom 1346. u Europi je bilo poznato da je kuga zahvatila mongolske zemlje u prednjoj Aziji. Navedeno po- dručje tad je imalo ustaljene trgovačke ekspoziture i rute koje su vodile prema europskim gradovima. Pratimo li arhivske podatke, tad se kao jedna od njih spominje i Caffa na poluotoku Krimu (sadašnja Feodozija u Ukrajini). Caffa je bila talijanska luka, koju je osnovala Genova 1266. g. sporazumom s mongolskim kanom, te je kao glavna luka namijenjena velikim trgovačkim genoveškim brodovima, a bila je povezana i s Tanom (današnji Azov u Rusiji) na rijeci Donu. Trgovina duž rijeke Don povezivala je Tanu u središnjoj Rusiji, a do Dalekog istoka vodili su kopneni putovi.“ Istraživanja o povijesti pojave kuge u srednjem vijeku bilježe da se ona u Europi početno pojavljuje u gradovima na najprometnijim lokacijama. Opširnije u: LENKOVIĆ Mirela, “Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju i ples mrv- tava naspram pandemije Covid-19 u 21. stoljeću”, *Timočki medicinski glasnik*, Vol 47 (2022). Suppl. 1: 35 (opširnije: 34-48).

- 3 Diljem Europe u gradskim središtima, koja se nalaze na srednjovjekovnim lokalitetima, postoji niz sku- pnih ukopnih mjesta s velikim brojem posmrtnih ostataka iz perioda epidemije kuge.
- 4 Europa je tad izgubila po nekim pretpostavkama četvrtinu stanovnika, a smrtnost u sjevernoj Africi i na Bliskom istoku bila je usporediva s europskim razmjerima. Autor navodi kako su Kina, Indija i ostatak Dalekog istoka također bili pogođeni kugom, ali malo je podataka o stvarnim razmjerima epidemije. WHELLIS, Mark, “Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa”, *Emerg. Infect Dis*, 8(9), (Sept. 2002.), 971-975.
- 5 Prenosi se uglavnom ugrizom buhe s glodavaca (štakora). „Za europsko područje povijesni izvor o kugi kao tzv. Crnoj smrti jest tekst Talijana Gabriela de’ Mussija. Objavljen je nekoliko puta u latinskom ori- ginalu. Prema povijesnim saznanjima, mongolski su ratnici 1346. g. opsjedali Caffu. Slijedom ratovanja bili su prisiljeni povući se, a među njima je u to vrijeme vladala kuga. De’ Mussi opisuje vrlo narativno kako se mongolska vojska opsjedajući krimski grad Caffu koristila i zaraženim tijelima vlastitih vojnika, tako se bolest proširila među stanovnicima grada, ali i dalje na Mediteran. Prije povlačenja Mongoli su u zatvoreni grad katapultima bacali zaražena tijela, a mrtva tijela stanovnici grada bacali su u more. Mark Wheelis u svojem radu naziva to primjerom biološkog ratovanja u nastojanjima da se osvoji Caffa i navodi kako je kuga zapravo bila rezultat biološkog ratovanja 1346. g., te je tako i dospjela u Europu.“ Opširnije u: LENKOVIĆ, “Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju”, 40-41, 34-48.

je i sjeverne Afrike.⁶ Uzrokovala je katastrofalne socioekonomske posljedice, odrazila se u svim vidovima na društveni, gospodarski i kulturni život. Mortalitet izazvan kugom u nekim regijama Europe bio je iznimno visok, čak "oko 75 %, što se vidi iz arhivskih i povijesnih zapisa".⁷ Podaci o smrtnosti zabilježeni su i na hrvatskom području (npr. za područje Zadra), a vjerne opise bolesti i epidemije u Splitu nailazimo u djelu kroničara Marina a Cutheisa.

Pokušamo li iz današnjeg aspekta bolje razumjeti zbivanja u životu srednjovjekovnog čovjeka, moramo imati svojevrsni uvid u način njegova života, sociološko-političku strukturu društva i općenito okruženje u kojem on živi, stvara i radi.⁸ Tijekom raznih istraživanja na temu ikonografije, srednjeg vijeka, simbolike smrti, kuge i epidemija koje sam provodila od 2012. g. sustavno se nailazi na: terminologiju prolaznosti života, Božje kazne i ikonografije smrti te na dramatičnost umiranja što se često ocrta u likovnosti i književnosti. Teme smrti i prolaznosti života⁹ općeniti su dio on-

6 Opširnije o širenju kuge u Europi: BENEDICTOW Ole J., *The Black Death 1346-1353* (Rochester, NY: Boydell Press, 2004.)

7 Pojedini autori donose podatke o mortalitetu, pri čemu se referiraju na broj umrlih sukladno zapisima iz povijesnih arhiva, jedni se odnose na procjene struke, a drugi na regije i broj stanovnika po određenim geografskim područjima. Opširnije u: LENKOVIĆ, "Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju", 34-35, 34-48.

8 Važnost sociološko-političke strukture, suodnosi društva i kršćanstva u europskom srednjovjekovlju dio su istraživanja na temu kuge, plesa mrtvaca i simbolizma smrti te srednjeg vijeka koje sam provodila od 2012. g., na poticaj prof. dr. sc. akademika Franje Šanjeka, što je rezultiralo naknadnom objavom radova na temu kuge, plesa mrtvaca u Istri i sadržaje srednjovjekovne tematike. Učestalost smrti (kuga i epidemije), simbolizam smrti u kršćanstvu i hijerarhija društvenog poretka te kako se simboličnost smrti iskazuje u 19. stoljeću i korelacija sa srednjim vijekom / kugom (likovni i segmenti književnih prikaza), europski kontekst i odnosi vjere naspram bolesti i pojave kuge neke su od tema. Na poticaj prof. dr. sc. F. Šanjeka, prof. dr. sc. Vladimira Horvata i prof. dr. sc. Mije Koradea provela sam niz konzultacija i istraživanja te sljedećih godina napisala nekoliko radova na navedene teme. U tom kontekstu nekadašnjih neobjavljenih istraživanja *Tabula a Cutheis* osim opisa kuge, navodi i političku strukturu društva te time nezaobilazno unosi i sociološki aspekt društvenih odnosa u dijelu teksta kojim zapisuje politička previranja. Posebno je to vidljivo u poglavlju *De Rebellione Spalatensium et Traguriensium a Dominio Venetorum* (O pobuni Splitskana i Trogirana protiv vlasti Mlečana) na str. 383 i 384 (Lučić, 1666.) jer Cutheis navodi pobunu dalmatinskih gradova protiv mletačke vlasti, događaje iz 1357., odbacivanje mletačke vlasti u Splitu i Trogiru, uz vjernost kralju Ludoviku I. Anžuvincu.

9 Neka literarna djela koja susrećemo danas u književnosti, npr. *De contemptu mundi*; *De miseria humane conditionis Innocenta III.*, *artes morendi*, *memento mori* (Hélinand de Froidmont, Les Vers de la Mort) koriste se kao predlošci za likovnu izvedbu teme plesa mrtvaca. Ples mrtvaca jedna je od popularnih i čestih tema na koje nailazimo diljem Europe u likovnim, ali i književnim djelima. LENKOVIĆ Mirela, "Historiografija srednjovjekovnog plesa u europskom kontekstu", *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 75 (2020.), 337.

dašnje svakodnevice uz vjerovanje da je kuga Božja kazna. Huzinga¹⁰ piše: „Velikim događajima: rađanju, sklapanju braka, umiranju davao je sakrament sjaj božanskog misterija. Ali su i manje važna zbivanja, kao što su neko putovanje, neki rad, neki posjet, popratile tisuće oblika ophođenja, blagoslova, ceremonija i uzrečica.“¹¹ Dio navedenih zbivanja opisuje i Cutheis u kronici o kojoj će biti više riječi dalje u radu. Utjecaj kuge na život Splita bio je neizmjeran jer je ona utjecala na društvo u cjelini, od načina života do političkih prilika. Puk je općenito bolest shvatio tako da su društvene promjene i razmišljanja o smrti, pobožnosti i pripremi za posmrtni život, stavljeni često kao glavna tema kulturnog stvaralaštva i povijesnih zapisa.¹² Svakodnevno umiranje, mrtvi po ulicama, nestanak cijelih obitelji i nemogućnost izlaza iz tragedije bolesti prevladavaju u svemu.

Područje današnjih dalmatinskih gradova u 14. stoljeću bit će zabilježeno i kao razdoblje promjena vlasti, od Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva s vladajućim dinastijama Arpadovića i Anžuvina, sve do Mletačke Republike. Smrcu raznih staleških skupina neminovno dolazi i do previranja na društveno-političkoj sceni, što dijelom spominje i *A Cutheis Tabula*¹³. Općenitom usporedbom posljedica epidemija kuge na društvenu i političku strukturu dalmatinskih komuna i regija u priobalju, zamjetni su neosporivi društveni, demografski i ekonomski utjecaji kuge uz raznolike promjene na

10 Nizozemski povjesničar umjetnosti Johan Huizinga (1872. – 1945.) u knjizi *Jesen srednjeg vijeka* (1919.) razmatra svakodnevnicu srednjovjekovlja i prikaze u književnosti i umjetnosti (HUIZINGA Johan, *Jesen srednjeg vijeka*. (Zagreb: Naprijed, 1991.). 3. Navedeni prikazi daju nam поблиže uvid u sadržaje okvire tema te teorijsku dubinu gledišta kulturološkog poimanja tog doba.

11 Opširnije u: LENKOVIĆ, „Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju“, 34-35, 34-48.

12 Kasnije to jasno vidimo i u Istri. Ples mrtvaca iz Istre primjer je likovnog prikaza utjecaja kuge na društvo, a pojavljuje se kao tema u likovnosti i književnosti diljem srednjovjekovne Europe. Opširnije u: LENKOVIĆ, „Ples mrtvaca na beramskim freskama u crkvi sv. Marije na Škrilinah“, *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu*, Vol. 73, No. 3; (2018.), 397-410.

13 Prijepis *Tabule a Cutheis* donosi: Lučić Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666. U digitalnoj zbirci HAZU <https://dizbi.hazu.hr/?pr-i&id=273450> publikacija je zavedena pod: Ioannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex*, Impressum: Amstelaedami: Apud Joannem Blaeu, 1666. [13] listova, 474 str.: [2] geneal. i [4] zemljop. karte; 4. Jed. oblik autorovog imena: Ivan Lučić. Str. 381-386: *Summa historiarum tabula a Cutheis, de gestis civium Spalatinorum...* U nekim inozemnim knjižnicama zavedena je pod Ioannis Lucii (München, Bayerische Staatsbibliothek).

svim poljima života. To je posebice naglašeno u većim gradskim središtima diljem Jadrana, u gradovima poput Dubrovnika, Splita, Zadra, Rijeke ili Pule, posebice zbog njihova geografskog položaja.

Jedan od ključnih aspekata srednjovjekovnog Splita bio je njegov status trgovačkog, ali i kulturnog centra, pri čemu su društveno-politički odnosi odigrali bitnu ulogu u razvoju grada. Split je u srednjem vijeku bio važan dalmatinski grad, a njegova bogata povijest¹⁴ oblikovana je raznim kulturološkim utjecajima, uključujući rimski, bizantski i venecijanski. Morskim i kopnenim putovima održavao je važne političke i trgovinske odnose s mnogim bližim i daljim geografskim regijama. Epidemije kuge nisu zaobišle ni današnja hrvatska područja uz nesagledive društvene posljedice. Split¹⁵ je bio njome pogođen sredinom 14. stoljeća, što navodi zapis *A Cutheis Tabula* splitskog kroničara Marina a Cutheisa. Postoje široka povijesno-medicinska istraživanja¹⁶ o razmjerima epidemija na području Europe, ali i Hrvatske. Uz razne arhivske podatke, bilješke

- 14 Rimska arhitektura, posebice Dioklecijanova palača, ostavila je snažan utjecaj na formiranje gradskog urbanizma, smjerove ulica, tlocrt grada i arhitekturu općenito. Palača je tijekom srednjeg vijeka postala središte života u gradu. Interdisciplinarnim istraživanjima povijesnih podataka nekog područja obuhvaćaju se povijesna zbivanja, arhivska grada, geografska lokacija toponima, konfiguracija terena i posebice urbanizam. Povijest medicine istraživanjima proučava oblike širenja raznih bolesti i epidemija tijekom višestoljetnih razdoblja na nekoj lokaciji. Gustoća naseljenosti, tlocrt grada, širina ulica, dostupnost pitke vode, čistoća grada i pogodnost okoliša za velik broj glodavaca imaju važnu ulogu prilikom širenja raznih epidemija, a često se upravo ti podaci nalaze u raznim kronikama. Neki kroničari opisuju izgled gradova, izvore vode, naseljenost, a takvi podaci danas se kompariraju s arhivskim zapisima, arheološkim nalazima, brojem grobnica i zapisima mrtvih (ako postoje), te se dobiva slika razmjera epidemija. *Tabula a Chuteis* time predstavlja primjer podataka o kugi u Splitu i okolici.
- 15 Split je od 14. do kraja 16. stoljeća prema povijesnim podacima i kronikama imao zabilježenih čak šest epidemijskih valova kuge, koja se nastavila sporadično pojavljivati sve do 19. stoljeća. Nije zanemariv ni geografski položaj Splita, koji je kao vrlo važna luka i trgovačko središte bio podložan i velikoj fluktuaciji ljudi, što doprinosi bržem širenju raznih bolesti, pa tako i kuge. Dolaskom brodova iz mnogih luka, dolazi i do lakšeg širenja bolesti (može se povući paralela s poviješću širenja kuge i načinom kako je ona došla u Europu). Slična situacija bila je s nizom gradova duž jadranske obale (Dubrovnik, Pula, Rijeka), kao i s gradovima današnje Italije i gradskim središtima u Europi.
- 16 "Ondašnji liječnici nisu bili u stanju boriti se s tolikim razmjerima epidemije iako su neki imali znanja koja datiraju još iz doba Aristotela i Hipokrata." Objavljen je niz publikacija koje se bave načinima liječenja u srednjem vijeku, navest ću neke. Primjerice, za englesko područje postoje studije o liječnicima i medicinskim praksama tijekom i nakon pandemije kuge, npr. Robert S. Gottfried, *Doctors & Medicine in Medieval England 1340-1530*, Princeton: Princeton University Press, 1986. Slična istraživanja rađena su u Hrvatskoj za područje Istre (za tematiku plesa mrtvaca). Spomenuta su ovdje da se vidi šira uporaba arhivske građe i spisa koji sadržajno imaju podatke slične Cutheisovim. Simultanost nastanka rukopisa slične tematike u Europi karakteristični su za pojavu kuge po regijama. Opširnije u: LENKOVIĆ, "Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju", 34-35, 34-48.

o umrlima, sadržaje koji obuhvaćaju urbanizam, tlocrte gradova, zapise putopisaca¹⁷ i rukopise poput Cutheisova dobivamo jasniju sliku društva i srednjovjekovlja u jadranskome obalnom području.

Kuga je ostavila i teške socioekonomske posljedice jer je došlo do manjka radne snage. Naglo i drastično opadanje broja stanovnika te nemogućnost proizvodnje hrane doveli su, uz razne političke sukobe,¹⁸ do promjena u feudalnom sistemu i do velikog siromaštva. Cutheis osim kuge spominje razne povijesne ličnosti i političke događaje. Područje današnjih dalmatinskih gradova kakvima ih znamo u 14. stoljeću bit će zabilježeno kao razdoblje promjena vlasti, od Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva s vladajućim dinastijama Arpadovića i Anžuvina sve do Mletačke Republike.

2. Pojava kuge i povijesna zbivanja u Splitu sredinom 14. stoljeća

Prema zapisima kroničara kuga se najvjerojatnije proširila istočnim Jadranom morskim putem – brodovima iz Venecije ili nekoga talijanskog grada, uplovljavanjem u Dubrovnik.¹⁹ Opera Pia²⁰ jedina navodi termin 15. prosinca 1347. godine, tjedan dana prije

- 17 Srednjovjekovni putopisci s istoka, koje možemo promatrati kao "autentične kroničare onog doba", opisuju uvjete života u europskim gradovima kao izuzetno teške. „Nečistoća, zagađenost vode za piće, prevelik broj stanovnika u pojedinim gradskim središtima i siromaštvo, učestale epidemije i raznovrsne bolesti“ samo su neki od podataka koje nam usputno navode. Opširnije u: LENKOVIĆ, "Pandemija bubunske kuge u srednjovjekovlju", 41, 34-48.
- 18 Posljedica kuge jest i umiranje dijelova stanovnika svih staleža pa time nestaju na nekim područjima cijele obitelji, što utječe na politiku vođenja gradova i regija. U nekim gradovima Dalmacije izumiru cijele obitelji. Identična situacija je širom Europe, što je vidljivo i u raznim talijanskim kronikama, kao i zapisima o kugi na njemačkom području.
- 19 Datacije pojavnosti kuge nalazimo u zapisima i kronikama Dubrovnika i Splita, pri čemu su oba grada trgovinski lučki gradovi, čiji je geografski položaj bitan element za širenje kuge. Dubrovnik tog doba veće je i važnije trgovačko središte za razmjenu roba, te se u literaturi pretpostavlja da je bio prvi na udaru epidemije.
- 20 U Dubrovačkoj Republici osnovane su razne dobrotvorne zaklade, a dokumentirane su od 14. stoljeća nadalje. „Upravu nad zakladama preuzeli su tezorijeri koji su upravljali financijama države i Gospe Velike. Rizničari Gospe Velike (Tresorieri di S. Maria Maggiore) i punomoćnici Gospe Velike (Procuratori di S. Maria Maggiore), koji su kao državni rizničari spomenuti u Statutu od 1272., svojom su djelatnošću vezani uz početke Opere Pije.“ Opširnije u: LUPIS, B. Vincije, "O djelatnosti dubrovačkoga zakladnog zavoda Opera pia (Blaga djela) i Javne dobrotvornosti", *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, Vol. 2. No. 3., (2008.), 47.

splitskih podataka, no 19. siječnja kuga je došla na otok Šipan²¹, jer je tu vijest dalo i dubrovačko Veliko vijeće.²² U Splitu se bilježi 25. prosinac 1347. godine kao početak epidemije kuge, a dubrovačke kronike navode nekoliko datuma. Kuga će se iz Dubrovnika i Splita uz veliku smrtnost širiti na okolicu. Bolest će se iz Dubrovnika i Splita dalje prenositi u predgrađa, sela i na okolne regije, slično kao što je bilo i s njezinom prvom pojavom u Messini. Dolazi do velike smrtnosti stanovništva, ali i raznih predradnji u pokušaju da se spriječi njezino širenje. Pula²³ je bila posljednji lučki grad na Jadranu u kojem se kuga pojavila (luka je bila svojevrsna zadnja postaja za odmor i opskrbu galija prije daljnjeg putovanja). Datum epidemija na istočnoj obali Jadrana poklapaju se s plovidbom galija koje su u studenom 1347. godine krenule prema matičnoj Veneciji (bit će zaražena sredinom travnja).²⁴

Osvrnut ću se na problematiku širenja kuge i važnost urbanizma s obzirom na to da je Cutheis opisivao dramatičnost kuge i sliku grada, kao i problem ukopa velikog broja mrtvih. Podatke o urbanizmu daju nam statuti o gradnji, poput raznih propisa²⁵ koji se

- 21 Autor na stranici 79 obrazlaže pojavu kuge na Šipanu: "Kao što se vidi, kroničarski zapisi dubrovačke provenijencije donose mnogo zanimljivih informacija o samoj epidemiji i njezinu tijeku. No nažalost, ove kronike datiraju iz nešto kasnijih vremena, te im treba pristupiti s oprezom. Naime, njihovi autori, pod utjecajem kolektivnog sjećanja, mogli su strašnoj epidemiji 14. stoljeća pripisivati i neka obilježja kasnijih epidemija. Gotovo jednaku nesigurnost i neusklađenost informacija zrcale dubrovački izvori i pri pokušaju određivanja točnog datuma dolaska epidemije u grad. Naime, dubrovačke kronike svjedoče da je epidemija počela početkom 1348. godine. ...Početak epidemije polovicom siječnja 1348. potvrđuju i dubrovački komunalni zapisnici rada vijeća. Naime, prema njima kuga je već u siječnju "posjetila" Dubrovniku obližnji otok Šipan." RAVANČIĆ, Gordan, *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*. Doktorska disertacija. (Zg.: Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, 2006.), 79.
- 22 RAVANČIĆ, Gordan, *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*. Doktorska disertacija. (Zg.: Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, 2006.), 110-122.
- 23 "U arhivskim vrelima nalazimo podatke o epidemijama kuge u Istri iz 557., 932., 1312., 1361., 1371., 1527. i 1631. godine. Mletački je Senat zbog učestalih epidemija kuge s dalekosežnim demografskim i gospodarskim posljedicama još 1485. odlučio uspostaviti posebnu magistraturu Providura i nadprovidura za zdravstvo (*Provveditori e Sopraprovveditori alla Sanità*)." RADOŠEVIĆ Milan, "Epidemije zaraznih bolesti na istarskom području kroz povijest", *Hrvatska revija* 2, 2020. (Tema broja: potresi i epidemije u Hrvatskoj), web adresa: <https://www.matica.hr/hr/615/epidemije-zaraznih-bolesti-na-istarskom-podrucju-kroz-povijest-30668/>
- 24 BENEDICTOW, O., *The Complete History of the Black Death* (Suffolk: Boydell & Brewer, 2021.), 198-200.
- 25 Belamarić u svojem radu na samom početku (str. 67.) navodi: „U novim okolnostima potrebna su nova rješenja“, stoji na početku jedne od glava Dubrovačkoga statuta, posvećenoj trasiranju ulica u „drugom, novom gradu koji se dosad zvaše predgradem“. "Iscrpnim propisima o regulaciji velikih dijelova gradskoga prostora (1272. i 1296.) Dubrovnik je iznimka među srednjovjekovnim dalmatinskim grado-

odnose na grad Dubrovnik, ali i Split. Vidimo teme poput zaštite od požara, strukturu gradnje, i upravo ta strukturalna konfiguracija terena, blizina kuća i ulica tijekom pandemija kuge igrali su bitnu ulogu prilikom širenja bolesti, ali i izolacije pojedinih dijelova grada i regija. Sam Cutheis navodi opise umrlih, opise životinja koje raznose tijela po gradu, zadah i skučenosti ulica, o čemu će kasnije biti riječi. Epidemija kuge ne spominje se u spisu *Libri consiliorum communitatis Spalati – Reformationes annorum 1352-1354 – Reformationes annorum 1357-1359.*, ali nedostatak zapisa za godine iz perioda kuge pokazuje kaotičnost društva, zdravstva i komunalne uprave, uz spominjanje napuštenih kuća gradskog predgrađa čime daje naslutiti da se nešto dogodilo u Splitu.²⁶ Iz današnje perspektive možda „nismo svjesni da su u tkivu naših kasnosrednjovjekovnih gradova supostojale kamene i drvene kuće, ali i one kojima je polovica bila kamena, a polovica drvena. U Šibeniku, kao i u Trogiru i u Splitu, nije neobično naći kuću čije prizemlje ima gotičko-renesansna, a gornji dio barokna stilska obilježja.“²⁷ Kompariramo li saznanja o urbanizmu, društveno-sociološke aspekte života, uz povijesne događaje političkog konteksta i uklopimo li u to sve Cutheisov manuskript, predočuje nam se život u srednjovjekovnom Splitu.

Povijesno, Split u 14. stoljeću potpada pod ugarsko-hrvatskog kralja Andriju III., a dalmatinskim dijelom kraljevstva vladaju knezovi Bribirski, priznati kao knezovi Splita sve do 1321. godi-

vima. Urbanistička politika u gradovima poput Splita ili Zadra svodi se većim dijelom na korekcije i utvrđivanje pravila gradnje u otprije definiranom urbanom krajoliku; njihove se moderne srednjovjekovne komune konstituiraju u 13. i 14. stoljeću kada su prostori njihovih središta već najvećim dijelom izgrađeni. Regule urbanističke legislative u Splitskom statutu nalazimo u njegovoj petoj knjizi i u odredbama raspršenim u trećoj, četvrtoj i šestoj knjizi. U pogledu odredbi Splitskoga statuta koje dotiču pitanja svakodnevnog gradskog života, moglo bi se vjerojatno kazati da u njima nema projekcije nekog idealnog grada i da su one daleko od dalekosežnosti urbanih pravila koja donosi suvremeni dubrovački Statut, iz kojega se pak razumije da su tamošnje vlasti nastojale novim zakonskim odredbama promptno i neposredno reagirati na nove pojave u živo tu grada. U raspravi o izgledu Splita u srednjem vijeku, dakle, odredbe Statuta mogu biti samo od djelomične pomoći.“ Opširnije u: BELAMARIĆ Josip: “Kuća u Splitskom statutu – građenje, održavanje, rušenje”, *Ars Adriatica* (5/2015.), 67, 67-80.

26 Širi dio zapisa uz obrazloženja možemo naći opširnije u: STIPIŠIĆ, J., ŠAMŠALOVIĆ, M., „Zapisnici Velikog vijeća grada Splita / Libri maioris consilii civitatis Spalati, 1352-1354, 1357-1359“, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, br. 12 (Zagreb, 1982.), 63-266.

27 BELAMARIĆ, “Kuće u Splitskom statutu”, 69.

ne.²⁸ Vratimo li se par desetljeća unazad, do promjena političkih odnosa prema velikaškim obiteljima dolazi dolaskom anžuvinske dinastije 1301. godine s Karlom Robertom I. na čelu. Nastojeći ojačati kraljevsku vladavinu htio je umanjiti feudalnu moć vlastele, uvesti centralizaciju, što dovodi do jačanja mletačkog položaja diljem istočne jadranske obale. Knezovi Bribirski međusobno se sukobljavaju, slabi im moć, posljedično potaknuto pobunom grada Trogira protiv kneza Mladena II. Nastojeći iskoristiti pobunu dalmatinskih gradova da bi zarobio kneza, kralj postupcima dovodi do zbližavanja jadranskih vlasti komuna s mletačkom vladom.

Slabljenjem položaja knezova Bribirskih i jačanjem mletačkog utjecaja na dalmatinske gradove, Split je 1327. godine priznao mletačku vlast. Mletačka vlast²⁹ i Venecija nametnuli su vlastite ljude za splitskog kneza. Birao ga je dužd i mletačko vijeće, kao vršitelja dužnosti u dvogodišnjem razdoblju. Oduzimanje izbornog prava za odabir gradskog upravitelja Splita ograničilo je autonomiju grada. Jačaju struje sklone priznavanju vlasti hrvatsko-ugarskom kralju. Rat između Ludovika i Venecije 1356. godine učinio je upitnom mogućnost obrane mletačkog utjecaja i snaga u obrani dalmatinskih središta od ugarsko-hrvatskog kralja. Ivan Čuz, hrvatski ban, u proljeće 1357. g. počeo je opsjedati Zadar. Bana su podupirali hrvatski knezovi Frankopani, Nelipići, Ugrinići i Hrvatinići, a prištaše je imao i u nekim dalmatinskim gradovima. „Tako plane buna 8. srpnja 1357. u Spljetu.“³⁰ Split i Trogir 1357. godine podižu ustanak, te uklanjanjem mletačkih vlasti splitsko Veliko vijeće odabire četiri plemića za upravljanje komunom, a grad predaje na upravu hrvatskom banu Ivanu Čuzu. U starijoj literaturi Rudolf Horvat

28 RAUKAR, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje.* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), 77.

29 Trogir i Šibenik su to napravili ranije.

30 *Prosvjeta časopis za pouku i zabavu*, Tečaj XXI, Uredio Emilij Lasowski, 1913., Zagreb, Tisak Kr, Zem. Tiskare, 1913., Uvezeno izdanje za 1913. godinu. Opširnije o događajima piše dr. HORVAT, Rudolf, *Hrvatska za Anžuvina* u 4. Svesku, 303-304 str., (časopis str. 63-64.), te navodi povijesni tijek događaja, pozivajući se na Luciusa (Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 375.) i Cutheisa (Summa historiarum tabula A Cutheisa de gestis civium Spalatinorum“ u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum etc.“, knj. III, 658-659“).

navodeći događaje koristi Cutheisa i Lučića kao izvore, citirajući Cutheisa: „Hrvatski ban udje u Spljet, gdje mu se poklone plemići i gradjani, a on im potvrdi stare povlastice; isto se netom iza toga dogodilo u Trogiru.“³¹ Cutheisa navode i drugi autori prilikom proučavanja povijesti Dalmacije i povijesti širenja kuge, ali i šire europske povijesti.³²

Iste godine pobunili su se Šibenik, Brač, a Zadar će biti osvojen.³³ Venecija se odrekla svojih posjeda u Dalmaciji („od sredine Kvarnera do granice Drača“) mletačkim porazom od strane hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika i priznanjem Zadarskog mira 1358. godine.³⁴ Potpadanje pod novu vlast (hrvatsko-ugarskog kralja) dovodi do ograničenja splitske autonomije, a smrt kralja Ludovika 1382. godine potaknula je borbe za prijestolje koje će ženidbenim vezama preuzeti Žigmund Luksemburški. Split je priznao njegovu vlast, ali nije poduzeta mjera da se obrani grad od bosanskog kralja Stjepana Tvrtka kojem je Veliko Vijeće 1390. godine predalo vlast. Suverenitet Splita će do kraja 14. stoljeća pripasti bosanskom kralju Tvrtku i kasnije njegovu nasljedniku Dabiši, zatim opet Žigmundu, u procesu naglih promjena vlasti.³⁵ Ne smijemo izostaviti ni unutarnje društvene probleme Splita, primjerice ustanak splitskih

31 HORVAT Rudolf na str. 117 u svojoj knjizi poziva se na Cutheisa kao na bitan izvor historiografije i navodi: „*Da se osvete Splječanima, pošalju Mlečani svoje brodovlje na otok Sulet (Šolta), koji je pripadao Spljetu. Savremeni spljetski ljetopisac kaže, da su Mlečani bijedne „Sulečane porobili, usjeve im spalili, ljude ubijali i žene davili, te mnoga druga zla počinili.“* (Summa historiarum tabula A Cutheis de gestis civium Spalatinarum“ u Schwandtnerovom zborniku „*Scriptores rerum hungaricarum etc.*“, knj. III. str. 658.). HORVAT Rudolf, *Povijest Hrvatske od najstarijeg doba do g. 1657.*, Zagreb: tiskara Merkur, 1924., str. 117. Isti Cutheisov tekst navode u povijesnim spisima razni njemački autori.

32 Pojedini autori proučavali su povijest Dalmacije i odnose s ostalim dijelovima Europe te su se referirali na Cutheisa prilikom pisanja, o čemu svjedoče pojedine publikacije koje nastaju u 19. stoljeću. Primjerice: Ottokar Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter von der mitte des 13. bis zum ende des 14. Jahrhuderts* (Berlin: 1870., Verlag von Wilhelm Hertz), Thomas Graham Jackson: *Dalmatia, the Quarnero and Istria, with Cattigne in Montenegro and the island of Grado I - III* (Oxford: 1887.). Spominje se i u ranijim knjigama, npr. 1698. g. u radu Joh. Jacobi Hofmanni, *Lexicon vniversale historiam sacram et profanam omnis aevi, omniumque gentium; chronologiam ad haec vsque tempora; geographiam et veteris et novi orbis; principum per omnes terras familiarum ... genealogiam, tum mythologiam, ritus, caerimonias* (nalazi se u Nacionalnoj knjižnici u Rimu), na stranici 51.

33 Opširnije o događanjima u: NOVAK, Grga. *Povijest Splita I.* (Split: Čakavski sabor, 1978.), 207-228.

34 RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 80.

35 NOVAK, *Povijest Splita I*, 255-296.

pučana 1398. godine.³⁶ Društvena raslojavanja u 14. stoljeću produbljuju se političkim previranjima, nedostatkom hrane i posljedicama epidemije kuge, a dio situacije opisuje i Cutheis.

3. *Tabula a Cutheis* iz 14. stoljeća i Marin a Cutheis

Historiografija 14. stoljeća bilježi nekoliko kroničara³⁷, među kojima nailazimo na vrlo zanimljive podatke o događajima u raznim regijama. Tako dolazimo do arhivskih zapisa, pri čemu ću izdvojiti samo neke od važnijih za povijest historiografije, poput spisa zadarskog biskupa Nikole Matafara (*Obsidio jadrensis*) te A Chuteisovu *Tabulu*. Obje predstavljaju bitna djela u razvoju historiografije na našem području i iznimno su vrijedna građa za povijest srednjeg vijeka. Sažimanjem niza informacija o povijesti Splita tog doba često do nas dolaze podaci putem prijepisa arhivske građe. Pratimo li ne samo povijest Splita već i općenite zapise pojave kuge na našim područjima, tad nam oni skupa s *Tabulom a Cutheis* nude mnogo podataka za istraživanje pojave kuge u Splitu i okolnim gradovima.

36 Godine 1334. dolazi do zatvaranja Velikog vijeća, a time i isključivanja istaknutih građana, bogatijega i utjecajnijega društvenog sloja čiji preci nisu bili članovi vijeća i uprave. Sociološke su posljedica toga jako raslojavanje ondašnjeg društva i srednjeg sloja.

37 Navest ću, primjerice, kroniku koju je napisao splitski patricij Miha Madijev de Barbazanis (rođen oko 1284., umro Splitu, nakon 1358.). Njegova kronika *O podvizima rimskih careva i papa (De gestis Romanorum Imperatorum et Summorum Pontificum)* sačuvana je samo u drugom dijelu. Pisao ju je u proanžuvinskom i protubribirskom duhu (s obzirom na opasnosti koje su gradovima prijetile od velikaša u zaleđu) i u obliku kronike europske povijesti, a više se posvetio samo odnosima knezova Bribirskih i dalmatinskih gradova. Prema: Miha Madijev de Barbazanis, Hrvatska enciklopedija, posjećeno: 21. 03. 2025., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/madijev-miha-de-barbazanis> Barbazanisova fragmentarna kronika, kojoj je očuvan jedino dio drugog dijela, počinje opisom zbivanja 1290. godine, a napisana je nesređenim latinitetom. Prema suvremenim istraživanjima (autor piše sa simpatijama prema Anžuvincima) smatra se da je nastala poslije zadarskog mira (1358.) i uspostavljanja anžuvinske vlasti u Splitu. Kronika bilježi bez sustava razne podatke, zbivanja i vijesti o domaćim i europskim događajima i osobama. Barbazanisova Kronika je djelomičan nastavak Tomine historije, o kojoj će kasnije biti riječi, vezano uz Cutheisa. Barbazanis se detaljno bavio temama koje su bile bitne za povijest dalmatinskih gradova (Splita, Šibenika, Trogira), bribirskim knezovima Šubićima, opisuje borbe Šubića s Nepilčićima, Kurjakovićima, Babonićima i Anžuvincima. Piše i o padu bana Mladena. Iskazuje emotivne opise, patetičnost i metaforiku, ali i političko opredjeljenje i osobne interese, poziva se i na Ovidija i Seneku. Goticom pisan Barbazanisov rukopis uključen je u *Codex Traguriensis*, skupa s Tominom *Historijom*, tekstom *Qualitera* i radom splitskog kroničara Marina a Cutheisa (*A Cutheis Tabula*, puni naziv u Lucicevom izdanju De Regno, 1666. g. je *Summa historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum*). Opširnije u: HERCIGONJA, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, (Zagreb, Matica hrvatska 1994.), 145-146. Spomenula sam ih ovdje da se vidi različitost povijesnih izvora, koji su u kasnijim prijepisima dolazili do nas, te su ujedno davali podatke o povijesti srednjeg vijeka, pri čemu mnoge i danas koristimo tijekom istraživanja, o čemu će biti kasnije riječi.

Epidemiju kuge u Splitu opisuje zapis Marina a Cutheisa. Punog naziva *Summa historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum*, spominje se u literaturi kao *A Cutheis Tabula*, fragmentarno je sačuvana kronika i izvor povijesnih podataka Splita i Trogira³⁸. Daje i mogući datum početka epidemije u Splitu te informacije o tome kako se kuga „započela razvijati u Splitu, tekuće godine rođenja gospodina našega Isusa Krista MCCCXLVIII, dana dvadeset i petog, mjeseca prosinca.“³⁹ Bilježi da je „već 25. prosinca 1347. godine“ kuga došla do Splita.⁴⁰ Tekst započinje kao poglavlje: *INCIPIT SVMM A HISTORIARUM TABULA A CVTHEIS, DE GESTIS CIVIVM SPALATINORUM, SUB BREVI TATE GOMPI. LATA EX DIVERSIS CHIROGRAPHIS DE TEMPORIBVS RETROACTIS, VT NON PRAECEDENTES, SED POSTERI SVIS GRADANTIBVS NARRABVNT. ET PRIMO*⁴¹

Cutheis pripada poznatoj obitelji, koja je tijekom kasnijih godina spominjana u raznim spisima i arhivama, a bitan su izvori povijesti splitskog i solinskog područja.⁴² Godine 1402. iz Splita nakon unutarnjih sukoba odlazi dotadašnji nadbiskup Andrija Benzi de Goaldo⁴³. Kanonika Cutheisa su Splicićani 1402. g. izabrali za nad-

38 U literaturi postoji polemika oko identiteta autora kronike. Iako se smatra da je autor teksta ove kronike, koja je ostala sačuvana samo u fragmentima, anonimni pripadnik patricijske obitelji Cutheis koja se kasnije nazivala Jeremija (Se Geremia), neki autori navode da je ime autora Marin de Chuteis. Opširnije: RAVANČIĆ, Gordan, „Neka razmišljanja o posljedicama epidemije crne smrti 1348. godine u Dubrovniku“, *Ekonomika i ekohistorija* Vol. 2, Br. 2, (Zagreb, 2006.), 7.

39 RIMONDO, Vladimir (ur.). *„A Cutheis Tabula“, Legende i kronike*, (Split: Književni krug, 1977.), 191.

40 Opširnije: RAVANČIĆ, Gordan. „Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) – raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra“. *Povijesni prilozi* 23, (2004.), 15.

41 U slobodnom prijevodu: *Započinje sažeta povijesna tablica Cutheisa o djelima splitskih građana, sastavljena u kratkoći iz raznih rukopisa o prošlim vremenima, kako ne bi prethodnici, nego potomci koji dolaze redom, pripovijedali*. Navedeni latinski tekst, *„Incipit Summa Historiarum Tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum...“*, nalazi u djelu Ivana Lučića *De regno Dalmatiae et Croatiae libri VI* (objavljenom 1666. g.), na stranici 381. Sama kronika je sačuvana u tzv. trogirskom rukopisu, a Lučić ju je uključio kao izvorni tekst.

42 Opširnije u: BULIĆ, Fr. i BERVALDI, J., *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.)*, (Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva. 1912.). Autori proučavaju povijest solinskih biskupa i arhivsku građu bitnu za Solin, Split, Makarsku. Građa sadrži i arhivske podatke vezani uz obitelj Cutheis, povijest regije i kronologiju biskupije u Solinu, ali i Splitu.

43 „U stranačkim borbama između pristaša kralja Žigmunda i napuljskih Anžuvina bio je na strani Žigmunda, a u staleškim sukobima plemića i pučana povezo se s potonjima te bio jedan od glavnih

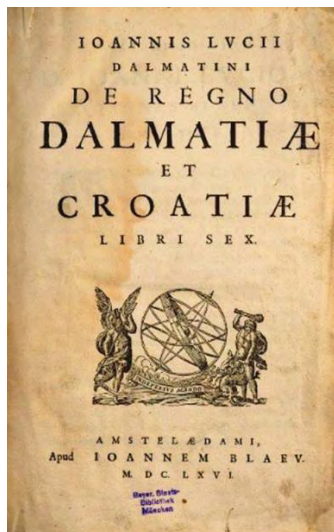
biskupa.⁴⁴ Nakon sukoba Cutheis je „vjerojatno mnogo učinio za izmirenje splitskih ustanika i izbjeglica, koji su, nakon četiri i pol godine neprijateljstava, sklopili sporazum 24. prosinca 1402. g., te uz podršku bosanskog kralja Ostoje, složno se obvezali da će se svim silama zauzeti da bi on bio i potvrđen za njihova nadbiskupa“, no papa Bonifacije IX. odbija potvrditi Cutheisa nadbiskupom.⁴⁵

Razni autori bavili su se atribucijom *Tabule A Cutheis* članovima obitelji Cutheis, kao i raznolikošću podataka koja nam ona donosi, stoga ću pojedine navesti. Najstariji prijepis splitskog izvornika Tomine kronike, *Codex Traguriensis* ili tzv. Papalićev kolektanej⁴⁶, ime je dobio “po prvom vlasniku Jeronimu Papaliću, intimusu Marka Marulića (neko vrijeme čuvao se u biblioteci Garagnin-Fanfogna u Trogiru, po čijem imenu je također poznat).⁴⁷ Zbornik ima minijature, pisan je goticom, a sadrži između ostaloga i Qualiter (Pacta conventa), kronike Cutheisa te Mihe Madijeva de Barbezanis i dr. Basić navodi da je „kratka kronika poznata pod imenom Tabula A Cutheis dio narativne građe sakupljene za djelo *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*“⁴⁸ trogirskog povjesničara Ivana Lučića-Luciusa, tiskane među dopunama toj povjesnici, u dodatku *Rerum Dalmaticarum scriptores* (Lucius⁴⁹, I., 1666., 381-385).“ Dalje piše da je „puni naslov kronike *Summa historiarum tabula A Cutheis de gestis civi-*

poticatelja ustanka pučana i nezadovoljnih plemića (1398); bio je okrivljen da je nakon pobjede poticao ustanike na oštar razračun s protivnicima. Od nove uprave splitske komune dobio je tada privilegij pune sudbenosti i druge povlastice. Kad je naposljetku gotovo sva Dalmacija priznala Ladislava I. Napuljskog kraljem, izbila je protiv Benzija pobuna u kojoj je bio napadnut i ranjen te je 1402. napustio Split preselivši se na dvor kralja Žigmunda.“ Opširnije: Andrija Benzi de Galdolo, Hrvatski biografski leksikon, posjećeno: 18. 03. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/1756>

- 44 Opširnije: Marin a Cutheis, Hrvatski biografski leksikon, posjećeno: 18. 03. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/3805>
- 45 Papa Bonifacije IX., na molbu hrvatsko-ugarskog kralja Ladislava IV. Napuljskog, odbija potvrditi Cutheisa, te je 1403. godine nadbiskupom imenovao Napuljca Peregrina od Aragonije. Marin a Cutheis, Hrv. biogr. leks., posjećeno: 18. 03. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/3805>
- 46 Nalazi se u Nacionalnoj biblioteci Széchény, Budimpešta, a u fundus ulazi kupnjom.
- 47 Opširnije u: BASIĆ Ivan, “Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu”, *Ars adriatica* (1/2011.), 67-96.
- 48 BASIĆ, “Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu”, 69.
- 49 LUCIUS, I., Ioannes Lucius, *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Apud Ioannem Blaeu, Amstelredami (1666.)

um Spalatinorum, a Lučić ju je prepisao iz tzv. trogirskog rukopisa čuvanog kod splitske patricijske obitelji Cindro (Cindrić).⁵⁰

Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666.⁵¹

Ivan Lučić⁵² građu izvora za djelo *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*. Amstelaedami⁵³, dopunjavao je 1666. g. radovima raznih pisaca⁵⁴. Lučićevi izvori i kodeksi Vatikanske biblioteke

50 Opširnije u: BASIĆ, "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", 96.

51 Reprodukcijska je preuzeta sa službene stranice MDZ, München, Münchener digitaliseirungs Zentrum Digitale Bibliothek (Abteilung von Bayerische Staatsbibliothek). Lokacija predmeta MDZ. Identifikacijska oznaka: Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae: libri sexs, Predmet: knjiga. Grad, izdanje, godina: Amstelaedami/Amsterdam: Ioannes Blaeu, 1666. Jezik: latinski. Identifikacijski brojevi: BSB-ID 991035314529707356 ili BV001448048. Službeni URN: urn:nbn:de:vbv:12-bsb10934605-5

52 O *kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* najbitnije je djelo Trogiranina Ivana Lučića. Smatra se prvim znanstveno-kritičkim djelom hrvatske historiografije, a Lučić „ocem hrvatske historiografije.“ Rad je završio 1662. godine, obuhvativši povijest hrvatskih zemalja od rimskoga doba do 15. stoljeća. Tiskana je u 1666. Amsterdamu (prvo izdanje), a izašla su naknadno još dva 1667. i 1668. godine. Tijekom pisanja koristio je arhivsku građu, dokumentaciju gradskih kancelarija, javnih i privatnih knjižnica, ali i djela pisaca. Neki od pisaca danas su nam poznati samo iz Lučićevih prijepisa, a djelo se nalazi u Digitalnoj zbirci NSK, Zg. Digitalna zbirka NSK, Zagreb, posjećeno: 19. 03. 2025., <https://virtualna.nsk.hr/povijest-hrvatskoga-jezika-do-19st/de-regno-dalmatiae-et-croatiae-libri-sex-ivan-lucic/>

53 Među kodeksima Vatikanske biblioteke u kojima se nalazi izvorni rukopis Lučićeva djela *De regno Dalmatiae et Croatiae* (Cod. Vat. Lat. 6958) jest i prilog *Incipit Summa Historiarum Tabula a Cutheis*.

54 Lučić koristi razne izvore literature, a navodi i Cutheisa, pri čemu Lučićeve izvore i kodekse Vatikanske

bitan su dio hrvatske historiografije.⁵⁵ Treba napomenuti i da je atribucija *Tabule a Cutheis* pridavana čak Cutheisovu ocu ili stricu⁵⁶, no većina autora navodi sljedeće: „Među tim spisima tiskao je i kroniku pod naslovom *Summa historiarum tabula A Cutheis: De gestis civium Spalatinorum*, sačuvanu u tzv. trogirskom rukopisu kod poznate splitske patricijske obitelji Cindro (Cindrić). Rukopis je iz 1387/88, a kronika je nastala između 1371. i 1388. godine. Poznata je pod imenom *Tabula A Cutheis*.“⁵⁷ Š. Ljubić je Cutheisu „pripisao i popis solinskih i splitskih biskupa dodan *Tabuli*, ali za to nema dovoljno uvjerljivih dokaza.“⁵⁸ Neposredno nakon kronike Lučić je u svojoj knjizi objavio *Memoria archiepiscoporum Salonitanae et Spalatinae ecclesiae*, katalog salonitanskih i splitskih prvosvećenika od sv. Dujma (304.) do Alvisea Michielija (1566. – 1575.). Prema obavijestima iz izvornika kojim je raspolagao Lučić popis je također pripisan Cutheisu.⁵⁹

ske biblioteke klasificira Kurelac, M. Opširnije u: KURELAC, Miroslav, „Lučićev autograf djela »De regno Dalmatiae et Croatiae« u Vatikanskoj biblioteci i drugi novootkriveni Lučićevi rukopisi“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Vol. 6., (1969.), 156.

- 55 Navest ću neke kodekse Vatikanske biblioteke, sukladno tomu kako ih klasificira Miroslav Kurelac. „Kodeksi Vatikanske biblioteke u kojima se nalazi izvorni rukopis Lučićeva djela *De Regno* raspoređeni su na ovaj način: Cod. Vat. Lat. 6958.: Fol. 1: Naslov »Rerum Dalmaticarum scriptores« i uz to popis izvora koji slijede u prilogu. Na dnu folija »Ex dono Jo. Lucii«; fol. 1 verso: Predgovor pod naslovom »Joannes Lucius Lectori«. (Ovaj tekst odštampan je u *De Regno* na posebnom foliju označenom »Post pag. 286«, a nalazi se samo u izdanju iz 1668. g.); fol. 2—254: Tekstovi izvora sa Lučićevim kritičkim bilješkama — »Notama«. (Redoslijed izvora nije isti kao u štampanom izdanju do čega je došlo vjerojatno prilikom uveza rukopisa): »Obsidionis Jadrensis Libr.i duo« (f. 2—52), »Praesbiteri Diocleati Regum Slavorum« (53-75), »Memoriae Pauli de Paulo« (76—102), »Joannis Lucii Notae ad Hystoriam Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum« (103-109), »Joannis Lucii Notae ad Commentariolum Marci Maruli« (110-116), »J. Lucii Notae ad Kist. Thomae Archidiaconi« (117—124), »Notae ad Memoriam Archiepiscoporum Salonitanae Ecclesiae« (125), »Regum Dalmatiae et Croatiae Gesta a Marco Marulo« (126-133), »Index Capitul Historiae Thomae Archidiaconi« (134-134v.), »Index Capitul Historiae Michae Madii« (135-135v.), »Index Capitul Tabulae a Cutheis« (136-136v.), »Thomae Archidiaconi Spalatensis Istoria Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium« (136— 229v.), »Memoriale bone memoriae Domini Thomae q. Archidiaconi Ecclesiae Spalat.« (228-229v.), »Incipit historia edita per Micham Madii de Barbazanis« (230-243v.), »Incipit Summa Historiarum Tabula a Cutheis . . .« (244-250), »Memoria Archiepiscoporum Salonitanae Ecclesiae« (251-254).“ KURELAC, „Lučićev autograf djela »De regno Dalmatiae et Croatiae«, 156.
- 56 Primjerice: „Tako Rački, F., 1865., 47-49. Farlati, D., 1765., 357 pomišlja na mogućnost da je nepoznati kroničar bio Marinov otac ili stric.“ BASIĆ, „Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu“, 69-70, 88.
- 57 Marin a Cutheis, Hrv. biogr. leksikon, posjećeno: 18. 03. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/3805>
- 58 Marin a Cutheis, Hrv. biogr. leksikon, posjećeno: 18. 03. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/3805>
- 59 Basić navodi izvor: „LUCIUS, I., 1666., 383. Pretisnuto u Farlati, D., 1751., 324 325; Bulić, F. - Bervaldi, J., 1912., 100, 171 (Prilog C).“ BASIĆ, „Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu“, 67-96, 88.

Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelædami, 1666., stranice 310 i 311. Na dnu stranice 311 spominje se Cutheis, i poglavlje: *Capitulum Tabulae a Cutheis*.⁶⁰

U raznim radovima dolazi do polemike o izvorištu tzv. trogirskog rukopisa kao primjera najstarijeg primjerka kronike, kataloga i drugih narativnih izvora, te je M. Barada⁶¹ „pokazao kako i *Tabula* i *Memoria* pripadaju vremenu ranijem od početka 15. stoljeća, čvrsto kronološki fiksiravši nastanak kodeksa između druge polovine 1387. i svršetka 1388. godine, u jedinom periodu u kojemu se vladavina kralja Sigismunda podudarala s episkopatom splitskog nadbiskupa Hugolina.“ Istražujemo li *Tabulu a Cutheis*, nailazimo na niz povijesnih informacija svih vrsta, pa tako i one o epidemiji kuge, kao i česta citiranja *Tabule* u literaturi, no u osnovi se citiraju podaci koje nam donose kasniji prijepisi, poput onog Ivana Lučića. Slijedimo li više povijesnih izvora i novija istraživanja “može se potvrditi da je rad *Memoria archiepiscoporum Salonitanae et Spala-*

60 Reprodukcijske su preuzete sa službene stranice MDZ, München, Münchener digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek (Abteilung von Bayerische Staatsbibliothek). Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae: libri sex. Amstelædami/Amsterdam: Ioannes Blaeu, 1666. Jezik: latinski. Identifikacijski brojevi: BSB-ID 991035314529707356 ili BV001448048. Web link za stranicu 310 i 311: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10934605?page=332,333> Postoji online primjerak i na NSK, Zagreb.

61 Basić daje Baradu kao izvor (Barada, M., 1940.-41., 89-90.), i dalje opisuje tijek nastanka manuskripta. BASIĆ, “Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu”, 70.

tinae ecclesiae pisan 1387. ili 1388. godine, a sama *Tabula A Cutheis* nakon 1371.", a najkasnije u periodu nastanka *Memoriaa arcshepis. Salon. et. Spalat. ecclesiae*.⁶² Oba se djela u najstarijim rukopisima povezuju s Cutheisom. Basić navodi da je Cutheis preuzimao niz podataka jednostavno prepisujući Tomine podatke (osobito iz poglavlja *Catalogus archiepiscoporum de quibus extat memoria*).⁶³ Cutheis nam, osim popisa o salonitanskim i splitskim nadbiskupima (iz predložaka kojima je raspolagao svojim zapisima), donosi i kroniku povijesnih zbivanja koje pronalazi u raznim manuskriptima i gradskim kronikama onog doba te podatke o kugi u Splitu. Na početku je navedeno da je kronika „*sub brevitare compilata ex diversis chyrographis de temporibus retroactis*“, što znači dulji vremenski odmak između događaja i vremena kad su oni napisani.

Kratki sadržaj možemo sažeti u nekoliko sljedećih segmenata. Rukopis prvo dramatično prikazuje epidemiju kuge u Splitu 1348. g., a zatim svečani ulazak Hugolina de Branca⁶⁴ u grad i njegovo nadbiskupsko djelovanje. Treći dio opisuje oslobođenje Splita i Trogira od mletačke vlasti 1357. godine i gradske događaje iz druge polovice 14. stoljeća za vladavine ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Anžuvinca. *CAP III. De Rebellionem Spalatensium et Tragurienium a Dominio Venetorum (O pobuni Splitskana i Trogirana protiv vlasti Mlečana)*⁶⁵, opisuje političke napetosti, dolazak izaslanika kralja, obnovu lokalne autonomije. Bilježi povijest Splita i okolice, ali i

62 BASIĆ, "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", 70.

63 "Popis nadbiskupa o kojima postoji spomen", ne mijenjajući im ni sintagmatsku strukturu, jednako značajno obilježje ovoga kratkog spisa jesu podaci kojima su imena pojedinih crkvenih dostojanstvenika dodatno obogaćena, a koji su potpuno zaobišli svaku tekstovnu predaju što je dala izvore o ranosrednjovjekovnom Splitu kojima raspolaze suvremena povijesna znanost." BASIĆ, "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", 70.

64 Dosta precizan opis događaja navodi na str. 14, diplomskog rada iz 2023. g. *Epidemija kuge u Splitu od 14. do 16. stoljeća*, Bešlić-Głowacki, Andrea, na stranici 14, te piše da: „Cutheis Tabula također donosi vijesti o smrti splitskog nadbiskupa Dominika i njegovu nasljedniku Hugolinu de Branca iz Augubia koji dolazi u Split 1349. godine. Osim samog nadbiskupa i njegova dolaska u grad, u kronici se spominje i glad koja je uslijedila nakon kuge i kako nadbiskup Hugolin nije dozvolio predaju sjemena kolonima kako bi posijali novo žito.“ BEŠLIĆ -GLOWACKI, Andrea, *Epidemija kuge u Splitu od 14. do 16. stoljeća*, diplomski rad, FFST, Split, 2023.

65 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 383.

dio događaja iz Bosne, podatke o patarenima, spominje bitku na rijeci Marici (1371.) i prodor Osmanlija na Balkan. Završava sa sultanovim pismom Papi⁶⁶. Osim podataka o pojavi kuge i povijesti općenito, *Tabula A Cutheis* sadrži i opise koji se odnose na povijest sakralne arhitekture grada Splita. Kroničar Cutheis, primjerice, potvrđuje i tezu da se grobnica Ivana Ravenjanina nalazila u crkvi sv. Mateja.⁶⁷ Cutheisovi tekstovi najraniji su izvor pisanih podataka o crkvi, a dosljedno je u katalogu nadbiskupa kao i u vlastitoj kronici naziva Sv. Matejem – *Ecclesia Sancti Matthaei* (Lucius, I., 1666., 383, 385).⁶⁸

Mnogi srednjovjekovni rukopisi donose nam niz povijesnih informacija, likovnih priloga uz bogatstvo pisanja, čime su istraživani na više razina. Interdisciplinarno, s književnog i povijesnog aspekta, Cutheisova kronika iznimno je vrijedan rukopisni izvor, počevši s bogatim prikazom pojave kuge u Splitu punim metaforičkog opisivanja okoline, ljudi i emocija. Posebno je važan srednji dio kronike kojim prikazuje predaju Splita i Trogira Ludoviku I.

66 Cutheis opisuje pismo turskog imperatora Morbalana (Imperator Tureorum Morbalanus) papi, spomenuvši i braću Zerabi i Yusbaich, i imperatora Orchana na stranici 384. Stranica 385 završava planom turskog vladara da krene prema sjeveru što je uključivalo ekspanziju prema Hrvatskoj, Dalmaciji. *Ac demum favente Neptuno per mare Hellesponticum et Dalmaticum, innumerabili nostro navigio Eurusflatibus et artificio ducti navigio intendimus pertransire, et septentrionalem plagam, praesertim circa Croatiam et Dalmatiam visitare. Data Chamlect Orchani sub Donago Unionis nostrae Maiestatis. (Naposljetku, uz naklonost Neptuna, preko Helespontskog i Jadranskog mora, s našom nebrojenom flotom vodenom vjetrovima i vještinom plovidbe, namjeravamo prijeći i posjetiti sjeverne krajeve, osobito oko Hrvatske i Dalmacije. Dano u taboru Orchana pod pečatom naše carske uzvišenosti.) Tabula a Cutheis, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 384.*

67 Crkva sv. Mateja "sve do 1881. godine nalazila se uz južni ulaz u splitsku katedralu". Detaljnom analizom prostorne situacije i osvrtom na dosadašnja istraživanja Dioklecijanova mauzoleja, Basić smješta izgradnju crkve u drugu polovicu osmog stoljeća, navodi da „ima i funkciju nadbiskupske kapele nastale istovremeno sa sarkofagom Ivana Ravenjanina“. Tezu argumentira podacima o natpisima i reljefnim ukrasima sarkofaga, uz analizu vjerodostojnosti oporuke priora Andrije. Navodi i sarkofag priora Petra (datiran u 9. st.) za koji smatra da je raden „prema sarkofagu Ivana Ravenjanina, koji se nalazio neposredno uz ulaz u crkvu“. Tezu da se grobnica Ivana Ravenjanina nalazila u crkvi sv. Mateja potvrđuje podatak iz *Tabule A Cutheis*. Na temelju Farlatijeva opisa autor zaključuje da je grobnica zamišljena „ispod arkosolija u arhitektonskoj cjelini nadbiskupske kapele, kasnije crkve sv. Mateja, koja spojene sjevernim vratima s prostorom splitske katedrale“. Opširnije u: BASIĆ, "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", 67, 81, 96, 67-96.

68 „Rukopisni katalog splitskih nadbiskupa kroničara iz obitelji Cutheis pod rednim brojem 62 donosi sljedeći zapis: *Iohannes primus archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum et aedificavit aecclesiam sancti Michaelis de Mare, tumulatus est in ecclesia sancti Matthaei.*“ BASIĆ, "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", 69 i 87.

Anžuvincu (1357.). Završava bitkom na rijeci Marici (1371.) i pismom turskog cara papi Grguru XI. Mjestimično on ne piše kao kroničar, već tekst djeluje kao književno djelo⁶⁹, davanjem dramatičnosti događajima. To je razvidno već na početku zapisa u opísima kuge koja je pogodila Split i okolicu. Naturalistički opisani prizori kuge, prirode, kao i otpora Splićana i Trogirana Mlečanima 1357. godine, uz potenciranu dramaturgiju i realističnost naracije zbivanja, on ujedno daje u svojem radu i svojevrsnu karakterizaciju ljudi i općenitost postupanja u raznim situacijama. Poglavlje o Hugolinu⁷⁰, splitskom nadbiskupu, Cutheis počinje bogatim opisom ulaska Hugolina i njegove pratnje u Split 14. siječnja 1349. godine. Navodi sljedeće, pri čemu naglašava i simboliku jačanja crkvene vlasti, pomoći i podrške Splitu u trenucima kuge i političkih previranja: *Primo applicuit ad monasterium Sancti Stephani de Pinis, distans a Spaletto per miliarium dioecesis eiusdem civitatis, in Abbatia. De anno Nativitatis Domini nostri Redemptoris MCCCXLIX, die XXIV mensis Ianuarii. Et crastina die, hora missa magna, intravit Spaletum pontificalibus ornamentis decoratus. Antecedebant ipsum sui familiares armati cum tabulariis et clypeis depictis cum grampis ipsius arma, et ensibus, et spatibus nudis et evaginatibus, tam pedites quam equites. (Najprije je stigao do samostana svetog Stjepana od Borova, udaljenog jednu milju od Splita, unutar biskupije istoga grada. Bilo je to godine Gospodnje 1349., 24. siječnja. Sljedećeg dana, u vrijeme velike mise, ušao je u Split, ukrašen pontifikalnim odorama. Ispred njega išli su njegovi naoružani pratitelji, s grbovima i štitovima na kojima su bila naslikana njegova obilježja, s mačevima i golim, isukanim oružjem – i pješaci i konjanici.)⁷¹ Oslika-*

69 Spoj narativnih opisa, jezika, povijesnih podataka prenosi nam sliku tog razdoblja, pri čemu je Cutheisov rukopis jedan od njih. Komparacijom raznih rukopisa dobivamo cjelovitiju sliku hrvatskih područja u srednjem vijeku. Hercigonja daje pregled tropismene i trojezične složenosti hrvatskog srednjovjekovlja, na kojoj se izgradila i mlada hrvatska kultura, pri čemu je dio podatka bitan za stvaranje hrvatskoga kulturnog identiteta koji se očituje u kasnijim razdobljima, dok nam dio podataka daje uvid u povijest srednjeg vijeka. Opširnije u: HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrv. srednjovjekovlja*, 133-157.

70 Započinje naslovom: *De Adventu Rev. in Chrifto Pat. & D. D. Vgolini D. Greg. Archiepifcopi Spal. Ecclesiae. (O dolasku vč. u Kristu, Pat. & D. D. Vgolini, D. Greg. Nadbiskup Spl. Crkve).*

71 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 382.

vanje dramatičnih događaja diljem Europe, posebice kad se radi o opisima kuge, o odnosu bolesti i smrti, vidimo i u slikarstvu.⁷² Zbog svega navedenog možemo povući paralelu u kojoj su mjeri književnost, književni predlošci i zbivanja onog doba stvorili klimu za istovremenu narativnost punu drame pri opisu povijesti i događaja neke regije, u ovom slučaju Splita i okolice u navedenoj kronici.

4. Kuga u Splitu prema kazivanju Cutheisa

Na području Dalmacije općenite su informacije o kugi u srednjem vijeku za 14. stoljeće omeđene. Razlozi za to su višestruki: nepismenost puka, visoka smrtnost od kuge, napuštanje određenih područja, kasniji ratovi, vremenske nepogode itd. Za Split i splitsku regiju također nema puno podataka, no valja uzeti u obzir da tijekom srednjeg vijeka većina stanovnika nije raspolagala znanjem čitanja i pisanja, pismeni su bili većinom samo svećenici, kroničari i notari.⁷³ U situaciji kad vlada epidemija mnogi su od njih bili pogođeni kugom pa često zapisi izostaju ili su tijekom stoljeća uništeni. Diljem Europe postoje sporadični rukopisi koji navode bolest, smrt, ali i tzv. epidemijske mjere pri čemu su se izolirale gradske četvrti uz oblike postupanja s bolesnima, paljenje i napuštanje kuća i gradskih središta bijegom, uništavao se dio inventara pa je tako i dio pismene građe nestajao ili je propao. Neki podaci sačuvani su putem prijepisa ili kasnijim bilježenjem događaja sukladno raspoloživim arhivskim podacima, te na taj način dolazi do nas i Cutheisova kronika.

Cutheis a Tabula zapisuje tijek bolesti, njezin utjecaj na život puka, a maštovitim opisima prirodnih pojava⁷⁴ prikazuje strahote

72 Primjerice, zidno slikarstvo (npr. ples mrtvaca), ali postoji i niz rukopisa punih bogatih iluminacija, ukrasa i prikaza koji su pratili povijesna zbivanja što ih rukopisi opisuju. Npr. za Cutheisa, do nas ipak nije došao originalni rukopis, već prijepisi, što treba uvijek naglasiti, pa možemo samo nagađati o vizualnom izgledu originalnog rukopisa.

73 Pismeni su bili i pojedini pripadnici vladaju klase, no većinom se nisu bavili bilježenjem događaja.

74 Odlomak koji dočarava apokaliptičnost atmosfere, potres i prirodne katastrofe koje su pratile epide-

epidemije. Puni latinski tekst o epidemiji kuge u Splitu 1348. g., naveden u djelu Ivana Lučića *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, u koju je uključena kronika *Tabula a Cutheis*, nailazimo u nekim europskim zbirkama starih rukopisa i knjižnim fondovima.⁷⁵

Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., stranice 381 i 382, *Tabula a Cutheis*.⁷⁵ Primjer izgleda rukopisa.

Tekstom iz latinskog s bogatim dramatičnim opisima, *Cutheis* daje stvarno stanje u kojem su se našli stanovnici, dajući istovremeno narativni dojam cijelom djelu, koje nam Lučić prenosi: *De*

mije u 14. stoljeću nalazi se na stranici 381, a započinje riječima: *In parte Orientali terrae motus magnus in multis locis, et in pluribus partibus mundi terribiliter regnabat. Et propter ea aedificia multa ad terram prostrata iacebant. Venti diversi tumultuantes, urgendo, et cum maximo impetu sibilando sufflabant. Mare turbulosum et turgidum erigens se in altum clamando non cessabat. Et omnia elementa dolorosa et tristia signa dabant.* (Na istočnom dijelu zemlje vladao je veliki potres na mnogim mjestima i u brojnim dijelovima svijeta strašno je harala sila. Zbog toga su mnoge građevine bile srušene do tla. Različiti su vjetrovi divljali, navaljivali i s velikom silinom zavijali. More je bilo uzburkano i nabujalo, dizalo se u visine i neprestano je urlalo. I svi elementi davali su bolne i tužne znakove.) *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 381.

⁷⁵ Reprodukcijske su preuzete sa službene stranice MDZ, München, Münchener digitalisierungs Zentrum Digitale Bibliothek (Abteilung von Bayerische Staatsbibliothek). Lokacija predmeta MDZ. Identifikacijska oznaka: Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae: libri sex, Amstelaedami/Amsterdam: Ioannes Blaeu, 1666. Identifikacijski brojevi: BSB-ID 991035314529707356 ili BV001448048. Primjerak u digitalnoj zbirci NSK Zagreb, daje uvid u originalni tekst, <https://digitalna.nsk.hr/?p=riiif.v.a&id=10527&vwopt=%7B%22pages%22%3A%5B398%5D%2C%22pan%22%3A%7B%22x%22%3A%0%2C%22y%22%3A%0.428%7D%2C%22view%22%3A%22thumbnaills%22%2C%22zoom%22%3A%0.615%7D>

Peste, & Clade maximae Epidemiae primitivae, quae incepit vigere Spaleti cur. A. Nat. D. N. I. Christi MCCCXLVIII, luce XXV mensis Decembris. Tanta fuit mortalitas, ut vix sacerdotes sufficerent ad sepeliendum mortuos, nec ullus locus vacuus esset in coemeteriis. Multi sine sacramentis decesserunt, et urbs tota in luctu et terrore versabatur. (O kugi i velikoj prvotnoj pošasti koja je počela harati u Splitu 25. prosinca 1348. godine. Smrtnost je bila tolika da svećenici jedva stizahu pokapati mrtve, a nijedno mjesto na grobljima nije ostajalo prazno. Mnogi su umrli bez sakramenata, a cijeli je grad bio obavijen tugom i strahom.)⁷⁶

Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., stranica 381, *Tabula a Cutheis*.

„Proh dolor! Qui animi, vel quas linguae hominum pollutent exprimere, explicare tam horribiles, et miseramos, ac infelicissimos dies calamitatis, qui ante, et post adventum efferae cladis...“, O boli! Koji duhovi, ili koje

76 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 381.

77 Reprodukcijske su preuzete sa službene stranice MDZ, München, Münchener digitalisierungs Zentrum Digitale Bibliothek (Abteilung von Bayerische Staatsbibliothek). Identifikacijska oznaka: Ioannis Blaeu, 1666. Identifikacijski brojevi: BSB-ID 991035314529707356 ili BV001448048. Identična reprodukcija je u digitalnoj zbirci NSK Zagreb, također daje uvid u originalni tekst: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=10527&vwopt=%7B%22pages%22%3A%5B398%5D%2C%22pan%22%3A%7B%22x%22%3A0%2C%22y%22%3A0.428%7D%2C%22view%22%3A%22thumbnails%22%2C%22zoom%22%3A0.615%7D>

ljudske riječi mogu izraziti i objasniti tako strašne, bijedne i nesretne dane nesreće, koji su prethodili i slijedili dolazak divlje pošasti...⁷⁸ Od prve pojave bolesti do „razmjera epidemije prošlo jedva šest tjedana“.⁷⁹ Cuthais u prvom odlomku navodi pojavu apokaliptičnih znakova u prirodi prilikom pojave epidemije kuge, pri čemu se jasno zamjećuje da početak kronike sukladno srednjovjekovnim praznovjerjima traži tumačenja životnih teških okolnosti i događaje u neposrednoj okolini. Često takve primjere nailazimo u slikarstvu i književnosti tog perioda diljem Europe. *Epidimiae primitivae humano generi breviter venerunt propter multa et varia delicta hominum, quae commiserunt contra Deum. Tunc temporis infectus erat aer, et factus obscurus et caliginosus, et multae partes mundi infectae erant de lethifero morbo epidemico. Sol effectus erat totus tenebrosus medio die, et stellae sicut tempore noctis apparebant in caelo. Luna opaca et tetra, eclipsin patiebatur. Stella cometa cum magna cauda in caelo in partibus occidentalibus micando apparuit, et caetera. Stellae de caelo videbantur de statu proprio cadere ad terram.* (Prvotna epidemija došla je ljudskom rodu zbog mnogih i raznovrsnih grijeha koje su ljudi počinili protiv Boga. U to vrijeme zrak je bio zaražen, postao taman i mračan, a mnogi dijelovi svijeta bili su pogođeni smrtonosnom epidemijom. Sunce je usred dana bilo potpuno tamno, zvijezde su se pojavljivale kao da je noć. Mjesec je bio taman i siv, trpio je pomrčinu. Komet s velikim repom pojavio se na zapadnom nebu, svjetlucajući. Zvijezde su se činile kao da padaju s neba na zemlju.)⁸⁰ Simbolika Božje srdžbe jasno je naglašena u tekstu i korespondira sa slikarstvom onog doba ili iluminiranim rukopisima.⁸¹

78 *Tabula a Cuthais*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 381.

79 RAVANČIĆ. *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*, 111.

80 *Tabula a Cuthais*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 381.

81 Prikazi raznih mitskih bića, Božje srdžbe u prikazima raznih stvorenja, nalik zmajevima, čudovištima česti su diljem Europe u raznim srednjovjekovnim kodeksima, pri čemu se opisuju ili Božji gnjev ili ljudski grijesi. Nailazimo na razne teološke rasprave u kojima se nedaće poput kuge, epidemije, nesreće ili prirodne katastrofe povezuju s ljudskim grijehom i neposlušnošću naspram kršćanskih i biblijskih vrednota. Definira se u tekstovima i razmatranjima ondašnjih mislilaca i kategorija grijeha. Papa Grgur Veliki razlikovao je destruktivni i grešni gnjev od pravedničkog gnjeva. Pravednički gnjev smatrao se primjerom Božjeg djela. Često je korišten i kao sredstvo za stvaranje autoriteta kraljeva i biskupa. Tu možemo tražiti i hijerarhijski sistem odnosa u društvu, često prikazan u slikarstvu (po-

Dijelovi kronike ne sadrže broj umrlih, ali pružaju uvid u svakodnevni život ljudi. Prema pismenim podacima koji se bave tom Cutheisova rukopisa, on ne sadrži opise kako se gradska vlast⁸² odnosila prema epidemiji ni o općenitim oblicima liječenja kuge. No sadrži dio koji se odnosi na velik broj umrlih. *O quam effera mors gravis erat humanae naturae! Quis multitudinem nobilium et popularem numerum infinitum Spalatensium efferre potest, vel quis stragem innumerae gentis recensere queat, quos acerba lues, ipsa epidemia, brevi tempore deglutivit et deglutiendo consumpsit.* (O, kako je divlja i teška bila smrt za ljudsku narav! Tko može iznijeti broj plemića i nebrojenog mnoštva pučana iz Splita, ili tko može izbrojiti pokolj bezbrojnih ljudi koje je gorka pošast – sama epidemija – u kratkom vremenu progutala i u gutanju uništila.)⁸³ Ne možemo sagledati povijest pojave kuge, a da se ne navede i kraći osvrt na to kako se ona tretirala u Europi, koje su mjere propisivale gradske vlasti (npr. donošenje odluke o kompletnom napuštanju pojedinih sredina i seobe stanovnika u ruralna područja – segment koji Cutheisova kronika primjerice ne sadrži). Pojedini opisi u raznim manuskriptima diljem Europe važni su i za srednjovjekovnu povijest, ali i za povijest medicine jer daju uvid u znanje tog razdoblja. U srednjem vijeku postojale su medicinske škole, npr. u Italiji, a najpoznatije je bila kod Salerna (12. stoljeće). “Manuskript iz Salerna bio je široko kopiran tijekom 13. stoljeća u Europi (Joannes de Sancto Paulo, Breviarium de signis, causis, et curis morborum). Godine 1140. g. Roger od Sicilije zabranio je svima da prakticiraju liječenja bez licencije, što nam daje indicije da su liječnici bili podvrgnuti i određenim pravilima. Srednjovjekov-

sebe u periodu rasprostranjenosti kuge, temi Plesa mrtvaca, ali i drugim temama npr. u općenitom položaju i veličini likova). Individualni gnjev pojedinca smatrao se porokom, no Božji gnjev smatrao se pravednim činom božanske pravde i time je Bog kažnjavao sve koji su se ravnali suprotno Božjoj volji. Interpretacija *Tabule a Cutheis* gledana iz percepcije pisca, u korelaciji tematike i manuskripta koji su mu bili dostupni, uz Bibliju daje obrazloženje srednjovjekovne filozofije, skolastike i onodobnog poimanja društva i društvenog poretka. Pojavom kuge u epidemijskim razmjerima, nedoraslost ljudi jest očita i traže razloge u Božanskom gnjevu.

82 Neki manuskripti opisuju kako se gradska vlast odnosi prema epidemiji, a postoji i čitav niza propisa u slučaju pojave kuge koji su bili uobičajena praksa diljem Europe.

83 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 382.

ni rukopisi opisuju i uporabu pojedinih istočnih lijekova pridošlih iz metoda liječenja s arapskog područja, kao i uporabu biljaka iz mediteranskih i kontinentalnih vrtova. U europskoj se pučkoj ikonografiji za zaštitu protiv kuge zazivao sv. Sebastijan.⁸⁴ O povijesti razvoja medicine i postupcima sa zaraženim bolesnicima te o najstarijim pisanim tragovima na latinici i glagoljici, posebno u Vinodolu, Trogiru, Zadru, Šibeniku, Dubrovniku, Splitu i Kotoru pisao je, primjerice, Grmek još davnih 1950-ih godina.⁸⁵

Usporedimo li podatke što nam ih donosi europska povijest medicine za razdoblje srednjeg vijeka s *Cutheis Tabulom* sa splitskog područja, nailazimo na sličnosti u opisima simptoma i razvoja bolesti⁸⁶ kao i u opisima straha od kuge. *Cutheis* opisuje i psihološki odnos ljudi prema bolesti i dramatičnost nastale panike. Patnju ljudi u Splitu i kolektivnu tragediju koju je donijela epidemija *Cutheis* slikovito opisuje sljedećim riječima: *O quam magnus ululatus, et ploratus hominum extollebatur ad coelum! Currebant hinc et inde unusquisque, filios caros attinentes et proximos plorando, qui mortui erant, et gradiebantur atris vestibus induti, vultus gerentes humi maerore depressos.* (O, kako je velik bio jauk i plač ljudi koji se uzdizao prema nebu! Trčali su amo-tamo, svatko držeći svoje drage sinove i bližnje, oplakujući one koji su umrli, i kretali su se odjeveni u tamnu odjeću, s licima oborenima prema zemlji od tuge.)⁸⁷

84 Opširnije u: LENKOVIĆ, "Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju", 41, 34-48.

85 GRMEK M. D., *Pregled razvoja medicine u Hrvatskoj od pretpovijesnih vremena do XII. Stoljeća, Iz hrvatske medicinske prošlosti*, (Zagreb: ZLK, 1954.); 35-63

86 "U Europi postoje mnogi podaci sačuvani u rukopisnom obliku – manuskripti – koji precizno opisuju pojedine metode liječenja, uporabu biljaka kao lijekova, vidanje rana, ali i puštanja krvi kao dio tadašnjih metoda liječenja. Česte bolesti, komplikacije od fizičkih ozljeda, infekcije, smatrale su se nebeskom kaznom za grijeh pojedinaца, pri čemu se i većina medicinskih problema gledala kroz sliku praznovjerja, praćenog neukošću srednjovjekovnog čovjeka. Racionalnost medicinskog pristupa i Hipokrata sve se više zanemaruju, a u prakticiranju metoda liječenja rituali i praznovjerje preuzimaju dijagnostiku koja se prikazuje i u raznim likovnim prikazima." Likovni primjeri u slikarstvu prikazuju ljude kao iznimno blijede (pokazatelji anemije, bolesti, kroničnih stanja), pothranjene, mršave i izmučene bolešću, čime se vizualno dokumentiraju socijalne prilike života dajući uvid i u sociološku strukturu stanovnika. Slikarstvo i kiparstvo to zorno prikazuje. Opširnije u: LENKOVIĆ, "Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju", 34-48.

87 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666., str. 382.

Navodi tijek i oblike bolesti, kako se širila najprije kod životinja⁸⁸, a zatim i kod ljudi koji bi, nakon što bi primijetili simptome, imali „oko tri do četiri dana za ispovijed grijeha i sastavljanje oporuke, nakon čega bi uslijedila neizbježna smrt“.⁸⁹ Podatci o vremenu od šest tjedana, koliko je bilo potrebno da bolest poprimi razmjere epidemije, razvidni su iz pismenog odgovora mletačke vlade Trogiru i Splitu 29. ožujka 1348. godine, „da bi im pokazala suosjećanje zbog velikog pomora“.⁹⁰ Na isti se način obratila i Dubrovniku mjesec dana poslije, izrazivši sućut zbog „katastrofalnih posljedica kuge“.⁹¹ Golem broj umrlih pokazuje i izvještaj dubrovačkoga Velikog vijeća (početkom 1348. g.) kojim se nastoji riješiti problem velikog broja neizvršenih oporuka, s tendencijom rasta, jer je umirao velik broj ljudi.⁹² „Osim neizvršenih oporuka, ubrzo se pojavio i problem ukopa sve većeg broja preminulih uslijed epidemije.“⁹³

Općeniti razlog česte pojave kuge u Splitu i Trogiru, ali i još nekim dalmatinskim gradovima jest i njihov geostrateški položaj, kao važnih trgovačkih i vojnih središta, s obzirom na to da su se nalazili na granicama mletačke Dalmacije i Osmanskog Carstva. Raspored ulica, uski prolazi, blizina kuća i općenita skučenost gradskih prostora uz gustu naseljenost, velika količina glodavaca, nedostatak higijene elementi su koji su pogodovali višestrukoj pojavnosti kuge. U Trogiru se kuga također javila krajem 1348. godine, te je i Trogir bio opustošen bolešću, s velikim brojem umrlih.⁹⁴ Na velik broj

88 Kuga se ugrizom buhe širila na divlje i domaće životinje, koje su slabile, gubile dlaku i na kraju ugibale.

89 RIMONDO, „*A Cuius Tabula*“, 192-193.

90 LJUBIĆ, Šime (ur.). *Listine o odnosajih između slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga III: Od godine 1347. do 1458. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, (Zagreb: JAZU, 1872.), 71

91 LJUBIĆ, *Listine o odnosajih između slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga III*, 78.

92 RAVANČIĆ, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, 115.

93 „Već je naznačeno da su polovicom ožujka gradska mjesta za ukop (*locus sacri ceterii*) postala nedostatna, a povrh toga, s njih se širio nezdravi vonj. Stoga su gradske vlasti tražile novo i udaljeno mjesto za ukop preminulih od kojih mnogi, čini se, nisu imali sredstava za lijes pa su ukapani direktno u zemlju bez ikakva pokrova (*quod persone parve conditionis, que non habent proprias sepulturas, absque cassis sepelliantur*). Ovakav način ukopa samo je otvarao mogućnost daljeg širenja zaraze, no dubrovačke vlasti toga nisu bile svjesne, a administrativni problem je, čini se, riješen, jer se tijekom kasnijih mjeseci više ne spominje problem ukopa velikog broja preminulih.“ RAVANČIĆ, *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*, Doktorska disertacija, FFZG, 2005., 127

94 Andreis navodi da se kuga nakon 1348. godine u Trogiru iznova javila, kao i 1361. godine, ali pojedini

umrlih u Trogiru podsjeća i zavjetna crkva svetog Eustahija⁹⁵, koja se nalazi na brdu Krban. Navela sam Trogir⁹⁶ kao primjer zbog trgovinskih odnosa i fluktuacije stanovnika morskim i kopnenim putem prema Splitu i obližnjim gradovima. Prema Cutheisovim navodima kuga nije štedjela nikoga, zahvaćala je sve, a kako se u ono doba nije znalo kako je izbjeći, jedini način bio je bijeg iz grada.

Tražimo li svojevrsan kontinuitet u arhivskoj građi i u odnosu stanovnika prema kugi, kako se pojavljivala i kasnije, za dalmatinske gradove ipak nailazimo na pojedine zapise o bježanju stanovnika od kuge. Primjerice, za kasniju povijest kuge na području Trogira postoje zapisi u kojima su navedena "imena plemića i građana" koji su iz Trogira 1419. g. pobjegli od kuge.⁹⁷ Vlast u Trogiru od srednjeg je vijeka organizirala medicinsku skrb, plaćala liječnike i propisivala razne obveze liječnika i apotekara u određenim odredbama statuta grada.⁹⁸ Valja spomenuti i da je u Trogiru samo bratstvo Svetog Duha bilo ono koje 1365. godine nije ukinuto odlukom Mletačke Republike jer je imalo veliku podršku crkvenih vlasti i pojedinih plemićkih obitelji. Jedan od glavnih razloga očuvanja tog bratstva bila je i njegova velika uloga u vrijeme kuge i osnivanja bolnica. Naime, kad je u Trogiru 1348. godine vladala kuga, gradsko stanovništvo bilo je toliko pogođeno i opustošeno bolešću s golemim brojem umrlih, da se u literaturi navodi slijedeće: „...da

nosti o toj epidemiji nisu poznate.

- 95 Trogirani su je sagradili u doba kuge, 1348. godine na brdu Krban, kao zavjetnu crkvu svetog Eustahija ili kako bi je stari Trogirani zvali sv. Oštaka.
- 96 Trogirski kroničar Pavao Andreis, koristeći se dokumentima trogirskog arhiva donosi iskaze o epidemiji kuge u Trogiru, opisuje paniku i strah stanovnika u doba epidemije. U kontekstu epidemije spominje i dva trogirska patricija koja su se molila sv. Eustahiju za zaštitu od kuge, te su kao znak zahvalnosti dali zavjet da će izgraditi kapelicu posvećenu svecu. Osim epidemije 1348. godine, trogirski spisi spominju i epidemiju iz 1368. godine. Pavao Andreis, bio je hrvatski povjesničar (Trogir, oko 1610. – Trogir, prije 13. VIII. 1686). Pretpostavlja se da je studirao u Padovi, a zatim je živio i djelovao u Trogiru. Na talijanskom jeziku napisao je opsežnu *Povijest grada Trogira (Storia della città di Traù)*, tiskanu u Splitu 1908. Opširnije: Andreis, Pavao, Hrvatski biografski leksikon, posjećeno: 21. 04. 2025., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/andreis-pavao>
- 97 LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I-II*, (Split, 1979.), str. II, 905.
- 98 GLESINGER, Lavoslav, "Organizacija zdravstvene službe u srednjovjekovnom Trogiru", *Radovi međunarodnog simpozija održanog prigodom proslave 700. obljetnice spomena ljekarne u Trogiru, Trogir, 27. listopada – 1. studenoga 1971.*, (Zagreb, 1973), 31-43.

je ne nalazeći se nitko, tko bi se bavio samilosnom službom ukopavanja, komuna predložila 15 dukata bastažima ili županima Svetog Duha da bi ukopavali siromahe.⁹⁹ Na problem ukopa umrlih nailazimo i u Splitu, a o tome da se splitska regija i sam grad dugo nisu oporavili od posljedica kuge piše i Cutheis. On navodi „velik broj umrlih u Splitu“.¹⁰⁰ Slične zapise susrećemo i u registru građanskih parnica u Zadru iz 1351. godine. Tu nailazimo na bilješke popisa zadarskih plemićkih obitelji, pri čemu su neke potpuno izumrle od posljedica kuge. Zadarski registar zapravo potvrđuje segment u kojem autor kronike *A Chuteis Tabula* opisuje kako kuga „nije htjela oprostiti nijednoj ljudskoj dobi“, naime od dvadeset i troje Zadrana umrlih od kuge spomenutih u registru, njih dvanaest bilo je maloljetno.¹⁰¹ Cijela jadranska obala imala je strahovit demografski pad i nailazimo na pisana svjedočanstva notarskih registara tog razdoblja. Najviše se odnose na potraživanje ostavština ili proglašenje presuda vezanih uz ostavine nakon kuge.¹⁰² Cutheis spominje i kako je dolaskom kuge u Splitu zavladao strahovita glad, pa su ljudi na cestama umirali od gladi. *Cutheis Tabula* arhivira podatke i o smrti splitskog nadbiskupa Dominika. Piše zatim o njegovu nasljedniku Hugolinu de Branca¹⁰³, uz opis dolaska nadbiskupa u grad. Navodi se i glad zbog posljedica kuge, te ulogu Hugolina u raspodijeli žita.¹⁰⁴ Nije zapisan točan broj umrlih Splićana, ali ako

99 ANDREIS, Pavao, *Povijest grada Trogira*, sv. 1.-2., (ur. Rismondo, Vladimir; Split, 1978.) sv. I., 89.

100 RAVANČIĆ, „Prilog proučavanju Crne smrti“, 12.

101 NIKOLIĆ JAKUS, Zrinka, „Vrijeme rata, kuge; zatočeništva. Zadarske plemićke obitelji i posljedice mletačke opsade 1345./1346. i Crne smrti“. *Povijesni prilozi*, 37 (2018.), 23.

102 RAVANČIĆ, „Neka razmišljanja o demografskim posljedicama epidemije Crne smrti“, 420.

103 Hugolin de Branca (Augubio, Umbrija, početak 14. st. - ?), talijanski benediktinac, iz samostana sv. Petra, dolazi u Split 1349. godine, a bio je splitski nadbiskup od 1349. do 1388. godine.

104 Nadbiskup Hugolin nije dopustio davanje sjemena za sadnju novog žita. Zbog kuge seljaci nisu uspjeli pokositi žito godinu prije, nije im dano novo sjemenje, te su prema kronici, mnogi doslovno umirali i od gladi i od kuge. Opširnije: RISMONDO, „A Cutheis Tabula“, 195-196. „Zapisnici dubrovačkih vijeća iz vremena epidemije također mogu reći ponešto o trgovini žitom u tom razdoblju. Naime, budući da je u tom razdoblju svako trgovačko putovanje trebao odobriti knez, moglo bi se relativno lako ustanoviti da li se tijekom kužnih mjeseci trgovalo žitom. Međutim, žito u grad nisu dovozili samo Dubrovčani nego i stranci, za koje nije vrijedilo ovo pravilo. Tako su u veljači „dvojica trgovaca iz talijanske Savone prodali Dubrovniku brod pun žita. Jednako tako, dubrovački je knez u ime grada kupio u travnju žito od plemenitog gospodina Polo de Podio (nobili viro Polo de Podio).“ Izvori svjedoče da su u tim poslovima sudjelovali i Dubrovčani, no izgleda da je visoka cijena žita priječila općinu da im u potpunosti isplati novac koji su bili uložili u dovoz žita u grad. Iako se općin-

se Split usporedi s drugim gradovima sa sličnim uvjetima života, pretpostavlja se da je brojka bila najmanje 3/4 ukupnoga tadašnjeg stanovništva.¹⁰⁵

Cutheisovi narativni opisi daju uvid u stvarno stanje Splita i prestrašenost stanovnika kugom, simptomima bolesti i onime što ih okružuje. On opisuje apokaliptične znakove, primjerice: otvoreno nebo (*Caelum apertum*), nebesku vatru (*ignis coelestis*), potrese (*terrae motus*), vjetrove (*ventus*), uzburkano more (*mare turbulosum*) i vukove (*lupi rapaces*). Nailazimo ih na samom početku u bogatstvu opisa: *Caelum apertum videbatur, et ex illa apertura coruscus ignis coelestis exibat ardens cum flamma horribili, et luce intensa de nocte apparens universo orbi. In parte orientali terrae motus magnus in multis locis, et in pluribus partibus mundi terribiliter regnabat. Propter ea aedificia multa ad terram prostrata iacebant. Venti diversi tumescentes, urgendo, et cum maximo impetu sibilando sufflabant. Mare turbulosum et turgidum erigens se in altum clamando non cessabat, et omnia elementa dolorosa et tristia signa dabant. (Otvoreno se nebo činilo, i iz te pukotine izlazila je nebeska vatra, blještava i goruća s užasnim plamenom, koja je noću sjajila nad cijelim svijetom. Na istočnom dijelu zemlje veliki potresi harali su mnogim mjestima i strašno vladali u mnogim dijelovima svijeta. Zbog toga su mnoga zdanja bila srušena na tlo. Različiti vjetrovi, nabujali i siloviti, puhali su velikom snagom i zviždanjem. More je bilo uzburkano i uzdizalo se u visine, ne prestajući urlati, a svi elementi davali su bolne i tužne znakove.)¹⁰⁶*

Njegovo slikovito navođenje događaja i bolesti, opisivanje mrtvih i rastrganih tijela što ih raznose divlje životinje¹⁰⁷ poput vu-

sko žito i tijekom kužnih mjeseci prodavalo među pukom, dubrovačke su vlasti počele raspravljati o potrebi nabave novoga žita u gradu tek u kolovozu – kada je epidemija već minula.” RAVANČIĆ, *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*, Doktorska disertacija, FFZG, 2005., 197.

105 Komparacijom s podacima iz kasnijih razdoblja pretpostavlja se da je smrtonosnost od kuge u 14. stoljeću vjerojatno veća od kuge u 16. stoljeću Opširnije u: NOVAK, G., *Povijest Splita*, 72-75.

106 *Tabula a Cutheis*, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsteladaemi, 1666., str. 381.

107 *Mare turbulosum, et turgidum erigens se in altum clamando non cessabat, et omnia elementa dolorosa et tristia signa dabant. Lupi rapaces infiniti de nocte ambulando circumcirca muros civitatis vociferantes ulu-*

kova po ulicama, nemogućnost ukopa i molitve za duše pokojnih, panika ljudi, uz prirodne nepogode koje su protumačene kao najave katastrofe što je zadesila grad, objašnjavaju nedostatak zapisa i opise praznih dijelova predgrađa koje navode arhivski zapisi Splita desetljećima kasnije.

Val kuge koji se zbio tijekom 1360. godine samo je spomenut u kronici, kad je umro velik broj stanovnika Splita nakon što se manifestirala u obliku epidemije krajem veljače 1360. godine. Kuga je u Dalmaciji od trenutka svoje pojave odnijela mnoge živote proširivši se na sve gradove. Zahvatila je sve veće gradove poput Dubrovnika, Splita, Trogira, Zadra, o čemu svjedoči dio sačuvanih arhivskih zapisa i bilješki, te Cutheisov rukopis koji je u prijepisima došao do nas, zato i pripada u bitan povijesni izvor s obzirom na to da nam donosi podatke o pojavi kuge u Splitu, a općenito čini važan dio historiografije i znanosti općenito.

5. Zaključak

Epidemija kuge u srednjem vijeku imala je katastrofalne socio-ekonomske posljedice, odrazila se na društveni, gospodarski i kulturni život, pri čemu su smrt i prolaznost života dio svakodnevice uz vjerovanje da je kuga Božja kazna. Suvremeni povjesničari provode niz istraživanja diljem Europe o razmjerima epidemije na osnovi pisanih izvora, raznih kronika, proučavanjem skupnih grobnica te prosjeka starosne dobi umrlih, čime se dobiva stanje neke regije pri zarazi kugom. Manuskripti u Europi opisuju strahote rata, bolesti i ondašnje pokušaje razjašnjavanja događaja koji su pratili pojavnost kuge. Osim u Splitu, kuga se pojavila i u okolnim gradovima, poput Zadra i Trogira. Svjedočanstvo o izbijanju kuge

labant, qui non nisi humanum sanguinem sitientes non jam occultis... (More je bilo uzburkano i nabujalo, uzdizalo se u visine i nije prestajalo urlati, a svi su elementi davali bolne i tužne znakove. Bezbrojni grabežljivi vukovi noću su hodali oko gradskih zidina, zavijajući i vičući, žudeći isključivo za ljudskom krvlju, više se ne skrivajući...) Tabula a Cutheis, tekst je preuzet iz: Lučić, Ivan, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelaedami, 1666., str. 381.

u Splitu i okolici opisuje Marin a Cutheis. Njegova *Tabula A Cutheis* nadopunjuje današnja povijesna istraživanja o povijesti kuge na području Europe, a jedno je od temeljnih djela na kojima se zasnivaju današnje spoznaje o kugi na našim područjima. Cutheis kronološki bilježi događaje i politička previranja, pri čemu već na samom početku rukopisa slikovito navodi i pojavu kuge na splitskom području, opisujući tijek bolesti i njezin utjecaj na svakodnevni život. Arhivski zapisi kroničara Cutheisa time su vrijedan dio historiografije, jer kao povijesna kronika daju velik doprinos povijesnoj znanosti.

Popis literature:

ANDREIS, Pavao. *Povijest grada Trogira*, sv. 1.-2., (ur. Rismondo, Vladimir), Split, 1978.

BASIĆ, Ivan. "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu", *Ars adriatica* (1/2011.), 67-96.

BENEDICTOW, Ole Jorgen. *The Complete History of the Black Death*, Suffolk: Boydell & Brewer, 2021.

BENEDICTOW, Ole J. *The Black Death 1346-1353* (Rochester, NY: Boydell Press, 2004.)

BELAMARIĆ, Josip. "Kuća u Splitskom statutu – građenje, održavanje, rušenje", *Ars Adriatica* (5/2015.), 67-80.

BEŠLIĆ – GLOWACKI, Andrea, *Epidemija kuge u Splitu od 14. do 16. stoljeća*, diplomski rad, FFST, Split, 2023.

BULIĆ, Fr., BERVALDI, J. *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.)*, Zagreb: THKTD, 1912.

GLISINGER, Lavoslav. "Organizacija zdravstvene službe u srednjovjekovnom Trogiru", *Radovi međunarodnog simpozija održanog prigodom proslave 700. obljetnice spomena ljekarne u Trogiru, Trogir, 27. listopada – 1. studenoga 1971.*, (Zagreb, 1973), 31-43.

GRMEK, M. D. *Pregled razvoja medicine u Hrvatskoj od pretpovijesnih vremena do XII. Stoljeća, Iz hrvatske medicinske prošlosti*, (Zagreb: ZLK, 1954.), 35–63

HERCIGONJA, Eduard. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1994.

HORVAT, Rudolf, "Hrvatska za Anžvinaca", *Prosvjeta časopis za pouku i zabavu*, (Uvezeno izdanje za 1913, godinu), Tečaj XXI, Ur. Emilij Lasowski, Zagreb: Tisak, 1913., (4. Svezak)

HUIZINGA, Johan. *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb: Naprijed, 1991.

KURELAC, Miroslav. "Lučićev autograf djela »De regno Dalmatiae et Croatiae« u Vatikanskoj biblioteci i drugi novootkriveni Lučićevi rukopisi", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Vol. 6., 1969.

LENKOVIĆ, Mirela. "Historiografija srednjovjekovnog plesa u europskom kontekstu", *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 75 (2020.), 337 - 347.

LENKOVIĆ, Mirela. "Pandemija bubonske kuge u srednjovjekovlju i ples mrtvacu naspram pandemije Covid-19 u 21. stoljeću", *Timočki medicinski glasnik*, Vol 47 (2022), Suppl. 134-48.

LENKOVIĆ, Mirela, "Ples mrtvacu na beramskim freskama u crkvi sv. Marije na Škrilinah", *Obnovljeni život : časopis za religioznu kulturu*, Vol. 73, No. 3; (2018.), 397-410.

LUCIĆ, I., *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I-II*, Split, 1979.

LUCIUS, I., Ioannes Lucius. *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Apud Ioannem Blaeu, Amstelaedami, 1666.

LUPIS, B. Vincije. "O djelatnosti dubrovačkoga zakladnog zavoda Opera pia (Blaga djela) i Javne dobrotvornosti", *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, Vol. 2. No. 3., (2008.), 47-72.

LJUBIĆ, Šime (ur.). *Listine o odnošajih između slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga III: Od godine 1347 do 1458*, Zagreb: JAZU, 1872.

NIKOLIĆ JAKUS, Zrinka. „Vrijeme rata, kuge; zatočeništva. Zadarske plemićke obitelji i posljedice mletačke opsade 1345./1346. i Crne smrti“. *Povijesni prilozi*, 37 (2018.).

NOVAK, Grga. *Povijest Splita I*. Split: Čakavski sabor, 1978.

RAUKAR, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

RAUKAR, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

RAVANČIĆ, Gordan. *Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, 2006.

RAVANČIĆ, Gordan, "Neka razmišljanja o posljedicama epidemije crne smrti 1348. godine u Dubrovniku", *Ekonomska i ekohistorija*, Volumen 2, Broj 2, Zagreb, 2026.

RAVANČIĆ, Gordan. „Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) – raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra“. *Povijesni prilozi* 23, 2004.

RISMONDO, Vladimir (ur.). "A Cutheis Tabula", *Legende i kronike*, Split: Književni krug, 1977.

STIPIŠIĆ, J., ŠAMŠALOVIĆ, M. „Zapisnici Velikog vijeća grada Splita / Libri maioris consilii civitatis Spalati, 1352-1354, 1357-1359“, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, br. 12 (Zagreb, 1982.), 63-266.

WHEELIS, Mark. "Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa", *Emerg. Infect Dis*, 8(9), (Sept. 2002.)

Online izvori:

DigitalnazbirkaNSK, Zagreb, DeregnodalmatiaeetCroatiaeIvanLucić, <https://virtualna.nsk.hr/povijest-hrvatskoga-jezika-do-19st/de-regno-dalmatiae-et-croatiae-libri-sex-ivan-lucic/> (Posjećeno: 19. 03. 2025.) i <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=10527&vwopt=%7B%22view%22%3A%22image%22%7D>

Hrvatski biografski leksikon, posjećeno: Andreis, Pavao, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/andreis-pavao> (Posjećeno: 21. 04. 2025.)

Hrvatski biografski leksikon, Andrija Benzi de Goaldo, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/1756> (Posjećeno: 18. 03. 2025.)

Hrvatski biografski leksikon Marin a Cutheis: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/3805> (Posjećeno: 18. 03. 2025.)

Hrvatska enciklopedija, Miha Madijev de Barbazanis, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/madijev-miha-de-barbazanis> (Posjećeno: 21. 03. 2025.)

Münchener digitaliseirungs Zentrum Digitale Bibliothek (Abteilung von Bayerische Staatsbibliothek). Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae: libri seks, Amstelaedami/Amsterdam: Ioannes Blaeu, 1666. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10934605?page=332,333>

RADOŠEVIĆ Milan, "Epidemije zaraznih bolesti na istarskom području kroz povijest", Hrvatska revija 2, 2020. (Tema broja: potresi i epidemije u Hrvatskoj), web adresa: <https://www.matica.hr/hr/615/epidemije-zaraznih-bolesti-na-istarskom-podrucju-kroz-povijest-30668/>

Abstract

The plague epidemic during the Middle Ages hit Europe in the 14th century, and was most intense in the period between 1347 and 1351. It shaped the historical course of Europe, leaving consequences for medieval society, and its influence was felt in later centuries. It had catastrophic socioeconomic consequences, and was reflected in social, economic and cultural life. Plague epidemics did not bypass the present-day Croatian regions. Split was hit by the plague in the mid-14th century, and the epidemic is described in the record *A Cutheis Tabula*, by the chronicler Marin a Cutheis, which has been preserved in fragments. It is a source of historical data for Split and Trogir. It records December 25, 1347 as the approximate date of the beginning of the epidemic in Split, and describes and influences the plague on everyday life.

Keywords: *Middle Ages, plague in Split, chronicle A Cutheis Tabula*